

טנא פירות העמל

לקט מאמרותיו של
הרב זאב שטיינמץ

רעיונות וקישורים בדרוש
על חנוכה ופרשת מקץ

מכון הו"ל טנא פירות העמל

טל. 052-7620949

להאזנה בידיש :

טל. 03-3068787 שלוחה 4/3

לדרשות הקדשות וכל ענין:

tenepeirotheamal@gmail.com

שמונת ימי חנוכה אף שבפך היה שמן
ליום אחד והנס היה רק לשבעה

במסכת שבת (כא ע"ב) מאי חנוכה, דתנו
רבנן בכ"ה בבבלי יומי דחנוכה תמניא
אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות
בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל
השמונים שבהיכל וכשגברה מלכות בית
השמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא
פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו
של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק
יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו
שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום
ועשאוהו ימים טובים בחלל והודאח.

בענין שאברהם מל את יצחק בן שמונת
ימים, זה לשון ספה"ק סידורו של שבת
(הדרוש הרביעי שבת בחול תזכור, פרק ב' מאמר ה'),
מה ששיבח אותו הכתוב וַיִּמַּל אֲבִרְהָם
אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה
אֱתוֹ אֱלֹהִים (בראשית כא. ד) שלכאורה הציזוי
כבר מפורש בתורה קודם ומה בא עתה
ללמדנו כאשר ציוה אותו אלהים, גם שלפי
לשון הכתוב היה לומר בן שמונה ימים
ומהו בן שמונת ימים, אולם הכתוב בא
ללמדנו שתיכף כשהוליד את יצחק וכבר
היה מצוה מפי ה' אלוקיו למולו בן שמונת
ימים ראה את הנולד וליבו היה מתאוה
ומשתוקק ובוער כאש לקיים מצות מילה
שנצטווה כבר ולרוב האהבה הלז כל
השמונת ימים היה לו מחלת לב מחמת
חולת אהבה שהיה מתאוה לקיים המצוה,
אך הגביל לו הקב"ה וביים השמיני ימול
בְּשֶׁר עֶרְלָתוֹ (ויקרא יב. ג) ולא קודם, וה'
הטוב הרואה ללבב ומצרף מחשבה טובה
למעשה היה יודע באברהם שבכל רגע
ורגע היה רצונו מאוד לעשות המצוה ולא

השיג את תאוותו כי אם עבור מצות ה'
שציווהו להמתין על יום השמיני, העלה עליו
כאילו קיים המצות מילה בכל השמונת ימים
כולם בכל רגע ורגע כי רצונו וחפצו היה
מאוד לזה אי לאו בשביל גבול המקום
ועל כן אמר הכתוב וימל אברהם את
יצחק בנו בן שמונת ימים ולא אמר בן
שמונה ימים, שאם היה אומר בן שמונה
ימים היה משמע שמל אותו ביום השמיני
לבד, אבל הפסוק מעיד שמל את יצחק בן
שמונת ימים הוא התכללות כל השמונה
ימים ביחד ובלשונו נקרא אֲבִטִּיל טַעַם,
והעלה עליו הכתוב כאילו מל אותו כל
השמונת ימים רצופים, ע"כ.

כשעסקנו בהנ"ל אמרנו אודות קשיית הבית
יוסף על מה קבעו שמונת ימי חנוכה אלו
להיות ימים טובים והלא בפך שמצאו היה
שמן ליום אחד וממילא הנס היה רק בשבעה
ימים. אך זהו שאומרים בהודאת על הניסים
וּלְעֶמְקָא יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרָקָן
כְּהִיּוֹם הַזֶּה וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בְּנֵיךָ לְדַבֵּר
בֵּיתְךָ וּפָנּוּ אֶת הַיֶּכֶלְךָ וְטָהְרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ
וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחִצְרוֹת קִדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנֶת
יָמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל,
אמנם בסידור רב סעדיה גאון לא מופיע
תיבות כהיום הזה אך במחזור ויטרי כן מופיע,
וכתב בכנסת הגדולה שזה הנוסח השגור בפי
כל. ממילא יתפרש לעמך ישראל עשית
תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, כמו זה
היום שהפך שמן ליום אחד היה לו ועבורו, כן
עשית תשועה גדולה לעד שבעה כמוהו
ובסך הכל היו שמונת ימים. עשית תשועה
גדולה ופורקן להיות עוד שבעה ימים כהיום
הזה, ואחר כך באו בניך לדביר ביתך וכו'

והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו את כל שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל, ממילא ודאי שכל השמונה ימים הן כולן מקשה אחת של להודות ולהלל.

למען שמו הגדול עושה הש"ת בנחון בית חשמונאי כאשר האומות מחליטים בבזון ית"ש רח"ל

תנו רבנן (סוכה ט ע"ב) **מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה וחלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים, כשנכנסו יוונים להיכל** (בימי מתתיהו בן יוחנן) **היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקום לוקום** (זאב בלשון יוני) **עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדין.**

באברבנאל על הפסוק הלא הוא פָּמַס עֲמָדִי וגו' (דברים לב. לד) כתב בתו"ד שהזמן שהשי"ת יעשה למען שמו הגדול הוא כשהאומות עושים לבזות ולחרף, וזה לשון האברבנאל, וְאָמַר אֵי אֱלֹהֵימוֹ צוּר חֲסִיו בּוֹ (דברים לב. לד) רוצה לומר מפני שיראה גם כן מה שאמר האויב כנגד ישראל אי אלהימו צור חסיו בו, אֲשֶׁר חָלַב זִבְחֵימוֹ יֹאכְלוּ יִשְׁתּוּ יִין נְסִיכָם (דברים לב. לד) אֲשֶׁר חָלַב זִבְחֵימוֹ יֹאכְלוּ יִשְׁתּוּ יִין נְסִיכָם יִקְמוּ וְיַעֲזְרֵם יְהוָה עֲלֵיכֶם סְתֵרָה רמז לקרבנות וניסוך היין שהיו עושין במקדש וישחקו מישראל באמרם אי אלהי יעקב אשר הקרבנות לפניו כמה קרבנות וניסוך היין יקומו עֲתָה וְיַעֲזְרוּ אֶתְכֶם וְיִהְיוּ עֲלֵיכֶם סְתֵרָה בעת צרותיכם, וכן בדברי דוד המלך לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיָּה אֱלֹהֵיהֶם (תהלים עט. י) עד שמרתא בת בילגה טפחה בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקום לוקום עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד להם בצרתם,

וכאשר יחליטו האומות המאמר הזה בבזון השי"ת וחרפתו, הוא העת המיועד שיעשה בו השם למען שמו הגדול והשי"ת ישיב על זה ראו עֲתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא (דברים לב. לט, ראו עֲתָה כִּי אֲנִי הוּא וְאִין אֱלֹהִים עֲמָדִי אֲנִי אֲמִית וְאֲחֵיהּ מִחֲצָתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאִין מִדֵּי מְצִיל) רוצה לומר אין אֱלֹהִים עֲמָדִי, כי אני יחיד ולא כמו שאמרתם חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם כמו שאמרתם הכל בלשון רבים, ראו עתה כי אני יחיד ולא רבים, אֲנִי אֲמִית וְאֲחֵיהּ ר"ל אני הוא מי שעשיתי את ישראל כמתים כמו שנאמר בַּמִּחְשָׁבִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמֵתִי עוֹלָם (איכה ג. ו) ולא אתם בגבורתכם, ואני אחיה אותם עתה ואגאלם, אֲנִי מִחֲצָתִי אותם בגלותם וְאֲנִי אֶרְפָּא כמו שנאמר בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה' אֶת שֹׁבֵר עֲמוֹ וּמִחֵץ מִכָּתוֹ יֶרְפָּא (ישעיהו ל. כו).

וכנגד ישראל אמר האויב אי אלהימו אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם, וכנגד הקב"ה יתברך שמו היתה אותה מרים בת בילגה מחרפת כשנכנסו יוונים להיכל בימי חשמונאים והיתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח אשר עליו מקריבים את הקרבנות ומנסכים את הנסכים, ובאותה עת שהחליטה בבזון השי"ת וחרפתו הוא העת המיועד שיעשה ה' למען שמו הגדול וגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום ונעשה להם נסים ולשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

כח וסגולת הסתכלות והבטה בנרות החנוכה
הַמְדִּילֵךְ פְּלִיל רֵאשׁוֹן מְכַרְךָ שְׁלֹשׁ בְּרִכּוֹת, לְהַדְלִיק נֵר חֲנֻכָּה וְשַׁעֲשֵׁה נְסִים וְשִׁחְיָנֵינוּ (א"ר סימן תרע"ז סעיף א).

בסדר הברכות שנתנו רמז (מטה משה סימן תתקפ"א, אליה רבה ועוד) מהכתוב עֲשֵׂה לְךָ שֶׁרָף וְשִׁים אֹתוֹ עַל נֶס וְהָיָה כָּל הַנְּשׁוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחִי (במדבר כא. ח), עשה לך שרף לשון שרפה והדלקה שתחילה מברך להדליק ואחר כך ושים אותו על נס מברך שעשה נסים ולבסוף וראה אותו וחי היינו ברכת שהחיינו, הנה רמז גדול מאד יש בכאן לנר חנוכה העשוי לפרסומי ניסא, כי עיקר ענין תועלת השרף שעל הנס הוא הראייה שאמר ה' למשה עֲשֵׂה לְךָ שֶׁרָף וְשִׁים אֹתוֹ עַל נֶס וְהָיָה כָּל הַנְּשׁוּף וְרָאָה אֹתוֹ וְחִי וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נֶחֱשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְדוּ עַל הַנֶּס וְהָיָה אִם נֶשֶׁף הַנְּחֹשֶׁת אֶת אִישׁ וְהָבִיט אֶל נֶחֱשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחִי (במדבר כא. ח-ט), כן נרות החנוכה עיקר כוחם וסגולתם זה על ידי הסתכלות התבוננות והבטה באור שלהן.

שהיה בתחילת השיחה, אולם המכשף התעקש בדעתו שהבחור שינה את מקומו שהרי לפתע אותו אדם חש שהוא איבד כל שליטה על הבחור, ואז שואל המכשף אמור נא לי בפרטות מה הנך רואה כעת והשיב הבחור כמשיח לפי תומו שהוא ניצב ומתבונן מבעד לחלון ורואה את נרות החנוכה המרצדים מולו, מיד נזדעק אותו אדם וציווה להבחור שיחליף מבטו בדבר אחר כי אור הנרות מפריע לחיבור של אותו מכשף אל הבחור וגורם לניתוק הקשר ביניהם, וכשהבחור נוכח לראות את גדולת ימי החנוכה ואור הנרות וכוחן החליט תיכף ומיד לנתק את הקשר עם אותו אדם, הרי שבזכות ראייתו את אורות החנוכה ניצל מרדת שחת.

שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה

בְּרוּךְ אַתָּה וכו' שְׁעֵשֶׂה נִסִּים לְאַבְרָהָם בְּיָמָיו הָהֵם בְּזִמְנָה הַזֶּה, בְּרוּךְ אַתָּה וכו' שֶׁהַחַיִּינוּ וְקִיַּמְנוּ וְהַגִּיעְנוּ לְזִמְנָה הַזֶּה.

ואמר רב יהודה (שבת כג ע"א) יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך שלוש מכאן ואילך מדליק מברך שתים ורואה מברך אחת, מאי ממעט ממעט זמן, ונימעוט נס, נס כל יומי איתיה, וברש"י נס כל יומי איתיה שהרי כל שמונה הדליקו מן הפך, אבל זמן משהגיענו לתחילת הזמן הגיענו. משמע מרש"י שברכת שהחיינו יכולין על זמן אחד אף אם נמשך כמה ימים כבנס חנוכה ולכן מברך שהחיינו רק ביום הראשון שהוא תחילת הזמן, אבל ברכת שעשה ניסים קאי על הנס דכל

וכיון שכן והרי תנן (ראש השנה כט ע"א) וְכִי נֶחֱשׁ מִמִּית או נֶחֱשׁ מַחְיָה אֵלָּא בְּזִמְנָה שִׁישְׁרָאֵל מִסְתַּכְּלִין בְּלִפְי מַעֲלָה וּמִשְׁעַבְדִּין אֶת לִבָּם לְאַבְיָהָן שְׁבַשְׁמִים הָיוּ מִתְרַפְּאִים, הרי חשיבות נרות החנוכה וסגולתן הוא בהתבוננות ובמחשבה להיות מכוין לזה. אך ראינו אשר כח אור הנרות הן גם בראייה בעלמא ובדרך אגב וכידוע המעשה שנתפרסם לפני כמה עשרות שנים בבחור שנתדרדר ברוחניות ונתחבר לאדם שהיה עוסק בכוחות טומאה וכו' עד שנקשר אליו ביותר ופעם בימי החנוכה כששוחחו יחד בטלפון שואל לפתע אותו אדם את הבחור בבהלה היכן הוא ניצב ברגע זה והשיב הבחור כי הוא נמצא בדיוק באותו מקום

יומי איתה. ונראה שלכן ההבדל בנוסח הברכות, שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, בימים ההם ימים לשון רבים וכל יום יש בו הנס, אבל בברכת שהחיינו אומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה ותו לא מזכיר ימים ההם.

בתפילת על הניסים לא נזכר נס פך השמן

וְעַל הַנִּסִּים וְעַל הַפְּרָקָן וְעַל הַגְּבוּרָה וְעַל הַתְּשׁוּעָה וְעַל הַנִּפְלְאוֹת וכו', וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים וכו' מְסַרְתָּ גְבוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים וכו' וְלַעֲמֻךְ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרָקָן בְּהִיּוֹם הַזֶּה וְאַחֵר כֵּךְ בָּאוּ בְּנֶיךָ לְדָבִיר בֵּיתְךָ וּפְנִי אֶת הַיְכָלְךָ וְטָהַרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחֲצֵרוֹת קִדְשֶׁךָ וְקִבְּעוּ שְׁמוֹנֶת יָמִים אֵלֶּיךָ וּבְהוֹדָאָה וְעֲשִׂיתָ עִמָּהֶם נֶס וּפְלָא וְנִזְדָּה לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה (או כהנוסח וְקִבְּעוּ שְׁמוֹנֶת יָמִי תְּנַבֶּה אֵלֶּיךָ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל).

בגמרא (שבת כא ע"ב) מפורש שנס פך השמן הוא עיקר הנס ואילו ענין המלחמה הוזכר רק ברמז ועם כל זאת בתפילת על הניסים אין מזכירים את נס פך השמן, וכתב בנר מצוה (להמהר"ל עמוד סח) שאמנם עיקר קביעת ימי החנוכה הוא לזכר הנצחון על היוונים אך כדי שיהיה נראה שהנצחון בא על ידי נס שעשה השי"ת ולא מכוחם וגבורתם של בני חשמונאי לכן נעשה נס גלוי על ידי נרות המנורה כדי שידעו שהכל היה נס מאת השי"ת, גם נצחון ישראל במלחמה.

בנרות המנורה היה זה נס גלוי מאת השי"ת שהרי הספקת שמן של יום אחד לשמונה ימים אין נעשה כלל ביד בשר

ודם, לא כן נס המלחמה אף שהיה נצחון של רבים ביד מעטים גבורים ביד חלשים, אבל עדיין היא נעשית ביד אנשי המלחמה, ועל שתי נסים אלו אפשר להמליץ זהו שבספרי על הפסוק וּבִרְכָּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה (דברים טו. יח) וברכך יכול עומד ובטל תלמוד לומר בכל אשר תעשה, כלומר בדבר שהוא לא בידך לעשותו אלא בידו יתברך שמו הלא הוא נס פך השמן, בזה וברכך ה' אלוֹקֶיךָ אִם תַּעֲשֶׂה בְּדָבָר שֶׁהוּא בִּידְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ הֲלֹא הוּא בְּמִלְחָמָה.

ועדיין ודאי שלהיות נוצח במלחמה צריך זכויות וכגון מה שכתבנו כבר במקום אחר מה שבמסכת סוטה (מב ע"א) וְאָמַר אֱלֹהִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קָרַבְתֶּם הַיּוֹם לְמִלְחָמָה עַל אֲבִיבֵיכֶם אֶל יָרֵךְ לְבַבְכֶּם אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲפֹזוּ וְאֵל תַּעֲרֹצוּ מִפְּנֵיהֶם (דברים כ. ג) מאי שנא שמע ישראל אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי אמר להן הקב"ה לישראל אפילו לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית וערבית אי אתם נמסרין בידם, ועל זה הנצחון במלחמה אומר נעים זמירות ישראל עֲתָה יִדְעָתִי כִּי הוֹשִׁיעַ ה' מְשִׁיחוֹ יַעֲנֶהוּ מְשִׁמִּי קִדְּשׁוּ בְּגָבוֹרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ אֱלֹהֵי בְּרַכָּב וְאֱלֹהֵי בְּסוּסִים וְאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם ה' אֱלֹהֵינוּ נִזְכִּיר הַמָּה כָּרְעוּ וּנְפָלוּ וְאֲנַחְנוּ קָמְנוּ וְנִתְעוֹדָד ה' הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בַּיּוֹם קִרְאָנוּ (תהלים כ. ז-ט-י), עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו אולי ירמוז לכהן משוח מלחמה היוצא לפניו, יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו, אלה הגויים שמהם ברכב ומהם בסוסים ואילו

אנחנו בשם ה' אלקינו בב' השמות שבשמע ישראל נזכיר, המה הגויים כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד, ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו בגימטריא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו.ד). אך הנצחון הגדול תלוי בלהיות בטוח באמת בו יתברך שמו וכמו שכתבנו בענייני פרשת ויגש (בראשית מ) מה שבכל פעם שנזכרו שני סריסי פרעה שר המשקים ושר האופים הרי שר המשקים נזכר תחילה ואחר כך שר האופים, לפי שבאשר וישאל יוסף את סריסי פרעה מדוע פניכם רעים היום ויאמרו אליו חלום חלמנו ופתר אין אתו ויאמר אליהם יוסף הלא לאלהים פתרנים ספרו נא לי, כשיוסף השיב שלאלוקים פתרונים ולכאורה מה לאותם ב' מצריים עובדי גלולים בערות הארץ עם האלקים של יוסף שאין הם מאמינים בו, ועם כל זאת שר המשקים כיון ששמע על הימצאות האלקים קפץ ראשון להיות מספר את חלומי ליוסף ויאמר לו בחלומי והנה גפן לפני וגו' ויאמר לו יוסף זה פתרנו וגו' בעוד שלשתי ימים ישא פרעה את ראשו וישיבך על כנך, שר המשקים על שקפץ להיות מספר זכה שנפתר לו לטוב, ואילו השני וירא שר האפים כי טוב פתור ובמסכת ברכות (נה ע"ב) מנא ידע אמר רבי אלעזר מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומי ופתרון חלומי של חבירו, כששר האופים שמע את הפתרון לשר המשקים שתואם בדיוק את חלומי שלו עצמו אז השתתף גם הוא להיות מספר, אך כיון שהיה רק נגרר אחר הראשון לכן לא זכה ובעין המדרש (בראשית רבה פרשה לח. יג)

דאמר ליה נמרוד לאברם אני אני משתתף אלא לאור הרי אני משליכך בתוכו ויבוא אלוה שאתה משתתף לו ויצילך הימנו, הנה תמן הרן קאים פלוג, אמר מה נפשך, אם נצח אברם אנא אמר מן דאברם אנא ואם נצח נמרוד אנא אמר דנמרוד אנא, כיון שירד אברם לכבשן האש ונצול אמרין ליה דמאן את, אמר להון מן אברם אנא, נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו, אברם בידעו את ה' מסר עצמו למיתה על קידוש שמו יתברך אבל הרן בראותו שאברם ניצול הוא סבר שמדובר בכגון אש קרה ואין לחשוש מהאש, והאמת שאברם ניצול בשביל אמונתו בהשי"ת ואף בעצם הצלתו שיצא מתוך הכבשן נתקדש ביותר שמו יתברך מה שאין כן הרן, וכמו הרן כן שר האופים שהיה מספר רק אחר ששמע פתרון חלום שר המשקים לטוב, עוד עיין מה שכתבנו שם בענין.

ולקמן הבאנו ממסכת סוטה (יג ע"א) אמר רבי אבהו וכו' שבאו בני עשיו ובני ישמעאל ובני קטורה תנא כולם למלחמה באו כיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארוננו של יעקב נטלו כולן כתריהן ותלאום בארוננו של יעקב, תנא שלושים וששה כתרים נתלו בארוננו של יעקב, ושם כתבנו שחנוכה כבבני יששכר (תחילת חדש כסלו) שצירוף השם המאיר בכסלו יוצא מהפסוק וירא יושב הארץ הכנעני (בראשית נ. יא) האמור באבלו של יעקב כשנטמן במערת המכפלה והיה זה בחנוכה כי יעקב אסף רגליו אל המיטה בט"ו תשרי

לפי המקובל ומרומז בפסוק וַיַּעֲקֹב נָסַע סְפֹתָהּ (בראשית לג יז) והשבעים ימי חנוכה והאבל נשלמים בימי החנוכה, נמצא ל"ו כתרים בדוקא ובדיוק שזה היה בחנוכה כנ"ל ובפרסומי ניסא לכל עמי הארץ כנגד הל"ו נרות של חנוכה. וכעת אחר אשר וברכך ה' אלוקיך בנס פח השמן אם תעשה במלחמה הרי שב' הנסים תלויים זה בזה, הנה גם על הנצחון במלחמה יש רמז בעת הבאת יעקב אבינו לקבורה, שבני עשיו ובני ישמעאל ובני קטורה כולם למלחמה באו עליהם וכיון שראו כתרו של יוסף מונח על ארונו של יעקב אז נתהפך הכל ושוב לא נלחמו.

בברכת הודאה שבתפילת שמונה עשרה מודים על הניסים התמידיים על ניסוך שבכל יום עמנו עוד נראה מה שנס פך השמן לא נזכר בתפילת על הניסים, כי תפילת על הניסים נאמרת בברכת הודאה שבה אנו מודים על ניסוך שבכל יום עמנו שהם ניסים תמידיים ואילו נס פך השמן הוא נס הגורם לתכלית של ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו. ולביאור הענין הנה בברכת מודים צוּרנו צוּר חַיִּינוּ מִגֵּן יִשְׁעֵנו אֶתָּה הוּא לְדֹר וְדֹר נִוְדָה לָךְ וְנִסְפָּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיִּינוּ הַמְּסֻרִּים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסְיֶיךָ שֶׁבְּכָל יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל עֵת עָרַב וּבִקֵּר וְצִהָרִים הַטּוֹב בִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְּרָחֵם בִּי לֹא תָמוּ חֲסִדֶיךָ בִּי מַעֲלֹם קָיוֹנוֹ לָךְ, הרי כאן הודאה על ניסים תמידיים עימנו אנו בכל עת תמיד ולא על נס בדבר או בחפץ מסויים

שאותו נס גורם טובת דבר כל שיהיה לעם ישראל ואף שהוא נס, ממילא בברכת הודאה הוא המקום להודות על נס שהיה לכלל האומה ואף שהיה לעת ולזמן מסויים אך נס זה יהיה נחשב לתמידי בכל עת שהרי עצם מה שעמד להם השי"ת בעת צרתם רב את ריבם דן את דינם נקם את נקמתם מסר גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך בזה יש הצלה תמידית שהתורה הנצחית לא נשתכחה מעם ישראל ושעצת היוונים הרשעים הופרה.

ועשית עימכם נסים ונפלאות או ועשית עימכם נס ופלא אמנם ייתכן שנס פך השמן כן נזכר בהודאת ועל הניסים, שאחר שהזכרנו את הנצחון במלחמה מסרת גיבורים ביד חלשים וכו' ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן, כעת בא נס פך השמן ואחר כך באו בניך לדביר ביתך וכו' והדליקו נרות בחצרות קדשך וכו' ועשית עמהם נס ופלא.

ויתבאר דהנה מנהג עדות המזרח לומר ועשית עימכם ניסים ונפלאות בלשון רבים דהיינו נס הנצחון במלחמה ונס פך השמן, ולהמנהג לומר בלשון יחיד ועשית עמהם נס ופלא, נס ופלא קאי רק על נס פך השמן שהיה בו גם פלא, כי על נס הנצחון במלחמה כבר אמרנו ואתה ברחמך הרבים מסרת גיבורים ביד חלשים וכו' ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן, ואחר שהזכיר ונתן תודה על הנצחון במלחמה הוא עובר לנס פך השמן ואומר ואחר כך באו בניך לדביר

ביתך וכו' והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו שמונת ימים אלו בהלל ובהודאה ועשית עימהם נס ופלא בפך השמן, נס שמצאו פך טהור, ופלא הוא על שמכמות מעטה של שמן נעשה הרבה שהספיק לשמונה ימים, כי ענין פלא הוא שמכלול הופך להיות ממשי, וכמו בדבר אלכסנדרי במסכת פסחים (פו"ב) שלושה חזרו למטעתן אלו הן וכו' וכתב לוחות דכתיב וְאַשְׁפָּרֶם לְעֵינֵיכֶם (דברים ט. יז) תנא לוחות נשברו ואותיות פורחות, שפי' רש"י לעיניכם כלומר דבר פלא ראיתם שם שהעין פונה להסתכל בו, ואילו באותיות פורחות דרבי חנינא בן תרדיון (עבודה זרה יח ע"א) כשהוציאוהו ליהרג וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור וכו' אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן גליון נשרפין ואותיות פורחות, שם אף שהיו פורחות לא הזכיר רש"י תיבת פלא, לפי שפלא באותיות שבלוחות אינו על פריחת האותיות אלא על שמכלול היה מוחשי וממשי שהרי אמר רב חסדא (מגילה ב' ע"ב) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, ואם כן כשנשתברו הלוחות, לכאורה חללן שהן האותיות אינן קיימין ואיך ייתכן לוחות נשברו ואותיות פורחות, ובמהרש"א שהרגיש בזה כתב שנס בתוך נס היה כלומר נס של פריחה בתוך נס שנבוב חלל יהיה לו ממשות וקיום הגם שאין דבר זה בתפישת שכל אנוש, ונס זה הוא הדבר פלא שבלוחות, ובזה הוכחנו וכתבנו על הפסוק פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרָאשֵׁינִי וְכַתְּבֵתִי עַל הַלַּחַת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלַּחַת

הָרָאשֵׁינִי אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ (שמות לה. א) עיי"ש, וכן בברכת אשר יצר (ברכות ס"ע"ב) כי נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים וכו' ואילו גירסת הרי"ף והרא"ש לומר חלולים חלולים, וטעמם כתב הבית יוסף (טור א"ח סימן ו) משום דבחללים לא שייך בריאה שהרי אין בו ממש אלא על ידי בריאת האבר שסביבותיו נמצא החלל ולפיכך גרסין חלולים, דהשתא קיימא בריאה אאיברים שהם חלולים, והכי קאמר וברא בו נקבים נקבים דהיינו פה וחוטם ופי הטבעת וגם ברא בו איברים חלולים דהיינו לב וכרס ומעים. ואחר דברי הבית יוסף צריך להבין הגירסא שבגמרא חללים חללים וכן פסק הרמב"ם (פרק ז' מהלכות תפילה הלכה ה), והרי הקב"ה ברא איברים החלולים ואילו חלל עצמו אינו בריאה לולא האיבר החלול. אבל כמו באותיות פורחות שבלוחות שכשהחלל הופך להיות ממשי שייך להיקרא דבר פלא, הנה זהו המשך הברכה רַפָּא כָּל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת, מפליא לעשות היות החלל הריקני שבגוף האדם ממשי ואותו חלל הוא בריאה בפני עצמה וכברש"י בגמרא שם בד"ה ומפליא לעשות כנגד שהגוף חלול כמו נאד והנאד הזה אם יש בו נקב אין הרוח עומד בתוכו והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים הרבה ואף על פי כן הרוח בתוכו כל ימי חייו וזו היא פליאה וחכמה. החללים שבגוף האדם אינם כחלל ריקני שבכל מקום, וזהו ומפליא לעשות שחלל האדם כגון לב וכרס ומעים חללן עצמן מופלאים המה, כי

הדבר החלול יתרוקן מתכולתו דרך נקב אחד פתוח לא כן חללים שהפליא הקב"ה לעשות באדם שהם אינם מתרוקנים אלא ממלאים הם את פעולתם ותפקידם שהפליא הקב"ה בהם והחלל עצמו מתמלא ומתרוקן עד שהחלל עצמו הוא בריאה נפרדת כמו הלב כרס ומעיין ואין זה כשאר חלול התלוי בבית קיבול לבד, וממילא שייך שפיר לומר וברא בו חללים חללים, ובה מתבאר גירסת הרמב"ם וברא בו נקבים נקבים חללים חללים.

ולדין בהודאת על הניסים כנ"ל, אחר שהזכרנו את הנצחון במלחמה מסרת גיבורים ביד חלשים וכו' ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן, כעת בא נס ופלא השמן. ואחר כך באו בניך לדביר ביתך וכו' והדליקו נרות בחצרות קדשך וכו' ועשית עמהם נס ופלא, פלא גדול שהשמן היה כמות מספקת רק ליום אחד וראה זה פלא שאחר יום אחד דלק עוד משך שבעה ימים.

עמדת להם בעת צרתם עד תכלית כולנה
מסרת זדים ביד עוסקי תורתך, כי מטרת
מלכות הרשעה היה להשכיחם תורתך

בְּשִׁעְמָדָה מַלְכוּת יוֹן הִרְשָׁעָה עַל עַמּוֹ
יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחַם תּוֹרָתְךָ וּלְהַעֲבִירם מִחֻקֵּי
רְצוֹנְךָ וְאֵתָה בְּרַחֲמֶיךָ חֲרָפִים עֲמַדְתָּ
לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם רַבָּת אֶת רִיבָם וְדָגְתָּ אֶת
דִּינָם נִקְמָתָּ אֶת נִקְמָתָם מִסִּפְּתָה גְבוּרִים
בְּיַד חֲלָשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעֻטִּים וְטַמְאִים
בְּיַד טְהוֹרִים וְרִשְׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְזָדִים
בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתְךָ וְלָךְ עֲשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל
וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמְךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֲשִׂיתָ
תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפְרָקָן בְּחַיִּים חַזָּה.

בכל אלו הדברים הוא מוסיף והולך, עמדת להם בעת צרתם ואף רבת את ריבם ואחר הריב בא הדין כמו פי יִהְיֶה רִיב בֵּין אֲנָשִׁים וְנִגְשׂוּ אֶל הַמִּשְׁפָּט (דברים כה. א), שלא רק רבת את ריבם אלא אף במשפט דנת את דינם. ואחר הגזר דין נקמת את נקמת ישראל, מסרת גיבורים ביד חלשים, ושמא תאמר בגלל שהחלשים היו מרובים (עין רמב"ן על הפסוק שמות א. י, הִבֵּה נִתְחַבְּמָה לוֹ פֶּן יִדְּבָה בְּתוֹךְ דְּבָרָיו), לא כן אלא ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים, טמאים בטומאה מציאותית כגון טמאי מתים וכדו' שהרי להם אין את דרכי הטהרה להיות נטהרים כישראל. ואחר כך אף רשעים ביד צדיקים (ולנסח עדות המזרח שתחילה רשעים ביד צדיקים ואחר כך טמאים ביד טהורים אפשר שטמאים לא דוקא בטומאה מציאותית כנ"ל אלא טמאים בטומאה רוחנית ושלילית, ולכן תחילה רשעים ביד צדיקים ואחר כך מוסיף טמאים ביד טהורים), ואחר כך מוסיף ועולה ומסיים בתכלית כולנה וזדים ביד עוסקי תורתך כי מטרת מלכות הרשעה שעמדה על ישראל היה להשכיחם תורתך ואם חס וחלילה היו מצליחים אז לא היה לנו כיום לא תורה ולא חוקים, אבל כבר הבטיחנו הקב"ה שלא יוכלו להשכיחם תורתך פי לא תִשְׁכַּח מִפִּי זֶרְעוֹ (דברים לא. כא), בימי מתתיהו בן יוחנן כִּהֵן גָּדוֹל בגימטריא פי לא תִשְׁכַּח מִפִּי זֶרְעוֹ עַם הַטָּהוֹר תִּיבֹרַת.

ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך
לדעת בארץ דרכך, ולעמך ישראל עשית
תשועה גדולה לדעת בכל גוים ישועתך
ענין ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך
יתבאר על פי שאמרנו בפסוק אֱלֹהִים יִחְנֶנּוּ
וַיִּבְרְכֵנוּ יְאֹר פָּנָיו אֶתְּנוּ סֵלָה (תהלים סו. ב)

להקריב לפני על גבי המזבח, או כבמקום המקדש חצרות קדשך. על הצדיקים אומר דוד המלך שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפרחו (תהלים צב. יד) דהיינו שתולים בבתי מדרשות, ובפסוק בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם הללויה (תהלים קטו. יט) מפרש דקאי על ירושלים חצרות הקודש. ובמודים דרבנן ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמר חקיך ולעשות רצונך ולעבדך בלבב שלם הרי חצרות קדשך ודאי הכוונה למקום המקדש לירושלים שמדבר לעת הגאולה ותאסוף גליותינו, ובפסוק נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו פי מאספיו יאכלו והללו את ה' ומקבציו ישתו בחצרות קדשי (ישעיה סב. ח-ט) שבביאור הענין במלבי"ם אמר ישתו בחצרות קדשי כי כרם רבעי נאכל בירושלים, ע"כ, ואם חצרות ה' אלו הן בתי מדרשות, הרי חצרות קדשי אלו הן חצרות ה' שבירושלים עיר הקודש והמקדש וכבמצודת דוד בחצרות קדשי ר"ל בבתיהם העומדים בחצרות ירושלים עיר הקודש.

ממילא כשמזכיר כאן והדליקו נרות בחצרות קדשך הרי ודאי הכוונה לבית המקדש שם מדליקים את המנורה, ואם מלכות יון הרשעה עמדה עליהם להשכיחם תורתך ולא עלתה בידם, אז אחר כך שבאו בניך לדביר ביתך והדליקו נרות בחצרות קדשך היינו ששבו גם לחצרות קדשך בעסק התורה פי טוב יום בחצריך בעסק התורה וכי נר מצוה ותורה אור (משלי כג).

מה שלא נאמר יאר פניו אלינו כמו יאר ה' פניו אליך ויחנך (במדבר ו. כה) אלא יאר פניו אתנו, כי משמעות יאר פניו אתנו הוא עדיף וחזק מיאר פניו אלינו. יאר ה' פניו אליך ועל ידי זה יחונך בחן, וכיון שיחונך אז הארת הפנים כבר תהיה לא אליך אלא אתך ואצלך, ולכן בתהלים אחר שכבר נאמר שאלהים יחננו, אז היאר פניו הוא אתנו, לא אלינו כי אם אתנו ממש. והמשך הכתוב בתהלים אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה לדעת בארץ דרךך בכל גוים ישועתך, כי כאשר אור פניו יתברך שמו אתנו ונראה עלינו, אז כל רואינו יודעים שאנו מלגינו של מלך מלכי המלכים, וכל זה הוא כדי לדעת בארץ דרךך, כאשר אור פניו יתברך שמו אתנו אז הוא יתברך שמו בדרכיו ניכר ונודע בארץ. ממילא זהו ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך לדעת בארץ דרךך במצות פרסומי ניסא של ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה לדעת בכל גוים ישועתך.

ואחר כך באו בניך לדביר ביתך והדליקו נרות המנורה בחצרות קדשך עם עסק התורה הקדושה בשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך וכו' ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופנו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך.

חצרות נזכר אז כבתי מדרשות וכגון שאמר הקב"ה לדוד (שבת ל"ע"א ומכות י"ע"א) פי טוב יום בחצריך מאלף (תהלים פד. יא) טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתידי שלמה בנך

אשירה לה' בימי החנוכה כי גמל עלי

במסכת שבת (כא ע"ב) כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית השמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שחיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בחלל והודאה, תנן התם וכו' גמל שטעון פשתן והוא עובר ברשות הרבים ונכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקה בנרו של חנווני והדליק את הבירה בעל הגמל חייב, הניח חנווני את נרו מבחוץ חנווני חייב, רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור, אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה, דאי סלקא דעתך למעלה מעשרה, לימא ליה היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו.

בחתימת ספר בראשית בתוך הדברים שכתבנו בענין יעקב אבינו לא מת (מתענית ה' ע"ב) הבאנו ממסכת ברכות (ט ע"ב) הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה, אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי קראה אַנְכִי אֶרְדַּ עִמָּךְ מִצְרִימָה וְאַנְכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עָלֶיךָ (בראשית מו. ד), ושם ברש"י כי תיבת גס עלה קרוב לנוטריקון של גמל, ע"כ. ודאי אברהם ויצחק גם הם לא מתו, ונקט יעקב לפי שאמר רבי אלעזר (כתובות קיא ע"א) מתים שבחוץ לארץ אינם חיים וכו' ולכן צריכין לגלגול מחילות ועל כן השביע יעקב את יוסף שיעלהו להיות נקבר בארץ ישראל כי אם יהיה נקבר

במצרים היה נזקק לצער גלגול מחילות ובשביל לעבור צער זה היה חייב להתקיים מיתה ביעקב, ממילא מתיישב יפה הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה שאמנם כברש"י גם עלה קרוב לנוטריקון של גמל, אבל גם לפי שאנכי אעלה גם עלה מורה על שהצילוהו ממיתה, כי בעצם מה שיעקב אבינו עלה ממצרים, על ידי זה נתקיים שיעקב אבינו לא מת.

והרי אנכי אעלה גם עלה לקבורה בארץ ישראל היה בימי החנוכה וכבבבני יששכר (תחילת חודש כסלו) שצירוף השם המאיר בכסליו יוצא מהפסוק וַיֵּאָרָא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי (בראשית נ. יא) האמור באבלו של יעקב כשנטמן במערת המכפלה והיה זה בחנוכה כי יעקב אסף רגליו אל המיטה בט"ז תשרי לפי המקובל ומרומז בפסוק וַיַּעֲקֹב נִסַּע סְפֹתָהּ (בראשית לג. יז) והשבעים ימי חנטה והאבל נשלמים בימי החנוכה, ממילא הגם עלה הרומז לגמל וזה היה בחנוכה, אפשר בפסוק אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָמַל עָלַי (תהלים יג. ו) שירמז לחנוכה שהגמל טעון פשתן ברשות הרבים ודלקה בנר חנוכה שהדליק חנווני מבחוץ והדליק את הבירה חנווני פטור כי נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה שהוא למטה מגמל ורוכבו, ועל זה נאמר פֶּן יֹאמְרוּ אֲנִי יִכְלְתִּי צָרִי יִגִּילוּ כִּי אָמוּט וְאַנִּי בַּחֲסָדָךְ בְּטַחְתִּי יִגַּל לִבִּי בִישׁוּעָתְךָ אֲשִׁירָה לַה' כִּי גָמַל עָלַי (תהלים יג. ה-ו) פֶּן יֹאמְרוּ אויבי הם היוונים הרשעים פֶּן יֹאמְרוּ יִכְלְתִּי, פֶּן יִגִּילוּ צָרִי כִּי אָמוּט, אֲךָ לֹא כֵן

אלא אני בחסדך יתברך שמו בטחתי, כי בימי החנוכה אשירה לה' כשנר חנוכה למטה מעשרה וגמל הוא עלי למעלה.

לעשות רצונך אלהי חפצתי כשביקשו להעבירם מחוקי רצונך, ותורתך בתוך מעי כשביקשו להשכיחם תורתך

לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ אֱלֹהֵי חֲפָצָתִי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מְעִי (תהלים מ. ט).

בסעודה לכבודה של תורה בימי החנוכה לאחר שקהלא קדישא המשתתפים זימרו את הפסוק הזה במנגינה הידועה המלאה רגש אמרנו בתוך הדברים שפסוק זה מאד מתאים לימים אלו, שהרי מלכות יוון הרשעה עמדה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך, ועל שהם עמדו להעביר את ישראל מחוקי רצונך אנו אומרים לא כן אלא לעשות רצונך אלהי חפצתי, ועל שהם עמדו על ישראל להשכיחם תורתך אנו אומרים לא כן אלא ותורתך בתוך מעי. היוונים רצו להשכיחם תורתך ועל ידי השכחה יעבירו מחוקי רצונך, לא כן אנו אלא לעשות רצונך אלהי חפצתי וממילא ותורתך בתוך מעי שלא אבוא לידי שכחה חלילה.

ה' וַיֵּט אֵלַי וַיִּשְׁמַע שְׁוַעְתִּי וַיַּעַלְנִי וְגו' מְטִיט הָיָן (תהלים מ. ב-ג) אפשר בדרך רמז מטיט של היוונים. ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלהינו יראו רבים ויראו ויבטחו בה' (תהלים מ. ד), יראו רבים בפרסומי ניסא ויראו ויבטחו בה'. זבח ומנחה לא חפצת אֲזִנִּים כְּרִית לִי עוֹלָה וְחֹטְאָה לֹא שְׁאֵלָה (תהלים מ. ז) ובמצודת דוד לא חפצת שיחטא האדם ויביא קרבן, אֲזִנִּים כְּרִית לִי לשמוע אל דברי התורה אשר היא טובה בעיניך מזבח וכן נאמר הִנֵּה שָׁמַע מִזְבֵּחַ טוֹב (שמואל א' טו. כב), ואומר הקב"ה לדוד המלך (שבת ל' ע"א ומכתי י' ע"א) כִּי טוֹב יוֹם בְּחֻצְרֶיךָ מֵאֶלֶף (תהלים פד. יא) טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. ואחר כל זאת לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי כביאורינו לעיל דקאי על ימי החנוכה, ובמצות פרסומי ניסא בְּשִׁרְתִּי צִדְק בְּקֹהֶל רַב הִנֵּה שָׁפְתִי לֹא אֶכְלָא וְגו' צִדְקָתְךָ לֹא כִסִּיתִי בְּתוֹךְ לִבִּי אֲמוֹנָתְךָ וְתִשְׁוַעֲתְךָ אֲמַרְתִּי לֹא כִחְדָּתִי חֲסָדְךָ וְאֲמַרְתְּ לְקֹהֶל רַב (תהלים מ. י-יא).

פרסומי ניסא בקריעת ים סוף ובחנוכה ובארבע סוסות במסכת סוטה (ל' ע"ב) **תנו רבנן בו ביום דרש רבי עקיבא בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא את חלל (להוציא הציבור ידי חובתן) והן עונין אחריו ראשי פרקים** (שחזא ראש הפרשה, על כל דבר שהוא אומר עונין אחריו הללויה), **משה אמר אשירה לה'** (שמות טו. א), **אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'** ויאמרו לאמר

עוד מעניינא דיומא ימי החנוכה בדרך אפשר, לעשות רצונך אלהי חפצתי, עשיה הוא הדלקת נר חנוכה, וכיון שאמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים (שבת כג ע"ב) ממילא ותורתך בתוך מעי הם הבנים תלמידי חכמים, ובפרט שבזה הפרק בתהלים יש עוד דברים שירמוזו לחנוכה, קוה קוית

אֲשֶׁרָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרָכְבוֹ רָמָה בָּיִס) וְהָן
 אומרים אשירה לה', משה אמר כי גאה
 גאה והן אומרים אשירה לה', רבי
 אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר
 כקטן המקרא את הלל (שאין מוציא את
 הציבור ידי חובתן) והן עונין אחריו כל מה
 שהוא אומר, משה אמר אשירה לה'
 והן אומרים אשירה לה', משה אמר כי
 גאה גאה והן אומרים כי גאה גאה.

ובח"א מהרש"א בדרכי אליעזר בנו של
 רבי יוסי הגלילי שאמרו שירה כקטן
 המקרא את הלל, ואף על גב שהיו יכולין
 לצאת בראשי פרקים מגדול ואין לנו
 גדול ממשה להוציאם ידי חובה בשמיעה,
 עם כל זאת משום פרסומי מילתא לא היו
 רוצין לצאת בשמיעה ממשה הגדול וענו
 כולן כקטן המקרא.

ולפי זה כאשר יש פרסומי מילתא וניסא
 אזי אף קטן כדאי שיהיה יוצא בעצמו
 ואין די ביציאת ידי חובת שמיעה מגדול,
 ואולי מה שכתב הרמ"א בנר חנוכה (א"ח
 סימן תרע"א סעיף ב) דַּיֵּשׁ אומרים דְּכָל אֶחָד
 מִבְּנֵי הַבֵּית יִדְּלִיק וְכֵן הַמִּנְהָג פְּשׁוּט וכו',
 זה לפי שבחנוכה איכא פרסומי ניסא, וכן
 בדתנן (פסחים צט ע"ב) אָפִילוּ עָנִי שְׁבִישָׁרְאֵל
 לֹא יֵאָכֵל עַד שְׁיֻסַּב וְלֹא יִפָּתְנוּ לוֹ
 מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יַיִן וְאָפִילוּ מִן הַתִּמְחִי
 ובגמרא (ק"ב ע"א) ואפילו מן התמחוי
 פשיטא, לא נצרכא אלא אפילו לרבי
 עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל
 תצטרך לבריות הכא משום פרסומי ניסא
 מודה. ודאי זה שאמרו משום פרסומי
 ניסא לומר אף שעל כל פנים יכולין

בקידוש היום לצאת ידי חובה מאחר
 אבל בד' כוסות משום פרסומי ניסא אין
 יוצא מאחר, ולכן תנן במתניתין שלא
 יפחתו לו מארבע כוסות ושיהיה לו משלו
 משום פרסומי ניסא וכנ"ל.

נר חנוכה בפתח הסמוך לרשות הרבים או
 בתוך הבית, דמקום שכינה לאו אורח ארעא
 במסכת יומא (כו ע"א) וְחַפִּים הָרְבִיעִי
 חֲדָשִׁים עִם יְשָׁנִים כִּי מַעֲלָה אַכְרִים מִן
 הַכֶּכֶשׁ לְמִזְבֵּחַ, ובגמרא מתניתין דלא
 כרבי אליעזר בן יעקב דתנן (תמיד לב ע"ב)
 רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֵימָר הַמַּעֲלָה אַכְרִים
 לְכֶכֶשׁ הוּא מַעֲלָה אוֹתָן לְמִזְבֵּחַ, כמאי
 קמפלגי מר סבר פָּרַב עִם הַדֶּרֶת מְלֻךְ
 (משלי יד. כח) ומר סבר מקום שכינה לאו
 אורח ארעא (למיתחוזי כמאן דטריח ליה מילתא).

בערב זא"ת חנוכה תשס"ט עסקנו
 בגמרא כאן, וכששמענו שנים שְׁנֵי דְּבָרוֹ
 יִרְאִי ה' אִישׁ אֶל רַעְהוֹ (מלאכי ג. טז) בענין
 הדלקת נר חנוכה לפרסומי ניסא אם הוא
 לבחון או כמו שנהוג אצל הצדיקים
 להאיר הנרות בבית, אפשר דמיפלגי אי
 ברב עם הדרת מלך ופרסומי ניסא לבחון
 עדיף או שמקום שכינה לאו אורח ארעא
 היינו שאין מדליקין לאורח הארעא
 לרשות הרבים (אמנם זה רק בדרך דרוש, כי לשון
 רש"י לאו אורח ארעא למיתחוזי כמאן דטריח ליה
 מילתא). ואצל כ"ק אדמו"ר זי"ע בצידו
 המערבי של חדר התפילה בתל אביב
 היה חלון גדול ופעם אחת קודם התפילה
 פלש בעזות נער צעיר לתוך חדר
 התפילה של הרבי ופתח מעט את החלון
 כדי שבעת התפילה יוכל להציץ פנימה

ולראות, אך כשהרבי נכנס לחדרו פנה מיד לאותו חלון וסגרו היטב, והיינו הא דהכא האם ברב עם הדרת מלך ופרסומי והפצת הקדושה לבחון עדיף, או שמקום שכינה לאו אורח ארעא.

גם אפשר לומר כיון שברב עם הדרת מלך לכן ההלכה פסוקה בדיני סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו (ש"ע א"ח סימן תרעא סעיף ה) נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ וכו' ואם היה דר בעליה וכו' מניחו בפלון הסמוך לרשות הרבים, בהפצת האור לרשות הרבים לפרסומי ניסא יש ברב עם הדרת מלך מה שאין כן הדלקה בבית המדרש שהוא מקום שכינה לאו אורח ארעא, פירוש שבבית המדרש מקום שכינה אין מדליקין באורח הארעא לרשות הרבים.

התורה העידה עלינו שאנו סוגה בשושנים
יונים נקבצו עלי אזי בימי חשמונים
ופרצו חומות מגדלי וטימאו כל חשמונים
ומנותר קנקנים נעשה נם לשושנים.
נראה על פי שבחז"ל (סנהדרין לו ע"ב) סוגה
בשושנים (שיר השירים ז. ג) אפילו כסוגה של
שושנים (שלישראל יהיה סייג של שושנים בלבד)
לא יפרצו בהן פרצות, והיינו דאמר ליה
ההוא מינא לרב כהנא אמריתו נדה שרי
לייחודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת
ואינה מהבהבת (בתמיה), אמר ליה התורה
העידה עלינו סוגה בשושנים שאפילו
כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות,
ע"כ. ממילא כך יתפרש הזמר, יונים
נקבצו עלי אזי בימי חשמונים ופרצו
חומות מגדלי כלומר שהם פרצו פרצות

אפילו בסייג חזק ואיתן העשוי מחומות
מגדלי וטימאו כל השמנים, אבל אנו
ישראל אין אנו פורצים פרצות, אנו נעשה נס
לשושנים, שהתורה העידה עלינו שאפילו
כסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות,
וזוה ומנותר קנקנים נעשה נס אפילו לסייג
של שושנים ולא נפרוץ במ חלילה. גם אפשר
נעשה נס מלשון עשה לך שרף ושים אתו
על נס ויעש משה נחש נחשת וישמהו על
הנס (במדבר כא. ח-ט), נעשה נס לשושנים
כלומר נעשה נס גבוה אפילו לסייג נמוך
של שושנים ואל יפרצו בהן פרצות.

ומה בין פרצה לפרצה מה בין פרצותיהן
של אומות העולם הפורצין חומות לבין
כנסת ישראל הסוגה בשושנים שאין
פורצת. שעל הפסוק ויתיצבו בתחתית
הקר (שמות יט. יז) אמר רבי אבדימי בר
חמא בר חסא (שבת פח ע"א) מלמד שכפה
הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר
להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם
לאו שם תהא קבורתכם, לא אמר שאם
אתם מקבלים את התורה אז לא תהיו
ניזוקים אלא אמר אם אתם מקבלים את
התורה מוטב כלומר כפיית ההר תהא
לטובתכם, ולפי שאמר רב חסדא (שבת מב
ע"ב) אף על פי שאמרו אין נותנין כלי
תחת תרנגולת לקבל ביצתה, אבל כופה
עליה כלי שלא תשבר, הרי שכפיית
הכלי הוא כדי להגן על הביצה שלא
תנזק. ממילא אחר שוהייתם לי סגלה
מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת
פְּהִנִּים וגוי קדוש (שמות יט. ה-ו) אז ודאי
שישראל צריכים שמירה, וכפיית הר סיני
עליהם הוא להגן על עם סגולה ממלכת

כהנים וגוי קדוש, ודוקא אותו הר שעליו
הרכין שמים העליונים ותחתונים והציען
על גביו וכו' וירד כסא הכבוד עליהם, הר
זה שעליו ניתנה תורה הוא המתאים לכפייתו
על ישראל כדי להגינם, וזהו אם אתם
מקבלים את התורה וממילא תהיו לי
סגולה וממלכת כהנים וגוי קדוש, אז
מוטב כלומר שההר בכפייתו עליכם יהיה
למוטב להגינכם, אבל כשם שאותה חמה
שלעתיד לבא הקב"ה מוציאה מנרתיקה
לרפואת הצדיקים והיא גם היא לרשעים
שיהיו נידונים בה וכדאמר רבי שמעון בן
לקיש (נדרים ח' ע"ב ועבודה זרה ג' ע"ב) אין גיהנם
לעולם הבא אלא הקב"ה מוציא חמה
מנרתיקה צדיקים מתרפאים בה ורשעים
נידונים בה, כן הוא בהר סיני הנכפה עליכם,
שאם לא תקבלו את התורה אז אין כפיית
ההר מועלת אלא שם תהא קבורתכם, לא
אמר פה תהא קבורתכם אלא שם, כי פה
בתחתית ההר יש לכם הגנה וכנ"ל, ואם
אי אתם מקבלים את התורה אז לא תהיו
בחלק המוגן של התורה בבית המדרש
ובתחתית ההר אלא שם בריחוק מקום
ומחוץ לבית המדרש, ושם בריחוק מקום
תהא קבורתכם כי פה בתחתית ההר הוא
מקום הבטוח והמוגן ביותר. ולענינינו
פרצותיהן של אומות העולם הוא שהם
באים מבחוץ כדי לפרוץ פנימה, הם באים
לפרוץ חומות מגדלי בתאוותם לחלחל
פנימה כדי לטמא כל השמנים ולהחדיר
בתחתית ההר פנימה את דיעותיהם הכוזבות
רחמנא ליצלן, ואילו כנסת ישראל סוגה
בשושנים שאין פורצת, כנסת ישראל
מבפנים מוקפת וסוגה סביבה ואין פורצת
לבחוץ אל החומרות היוניות.

בין כי שבר דלתות נחושת ובריחי
ברזל גדע ובין ברזל ונחושת מנעליך
ובהבדל שבין האומות הבאים מבחוץ
כדי לפרוץ ולחלחל פנימה לעומת כנסת
ישראל שמבפנים היא סוגה בשושנים
ואין פורצת לבחוץ אל החומרות
היוניות, כעין זה נראה ההבדל שבין
נחושת וברזל ובין נחושת וברזל. שביצא
מבית האסורים החייב להודות אומר
נעים זמירות ישראל כי שבר דלתות
נחושת ובריחי ברזל גדע (תהלים קו. טז),
ובמצודת דוד ר"ל הוציאם ממאסרם
כאילו שבר דלתות בית הסוהר וגדע
הבריחים. ומה שאומר דוד המלך בלשון
נחושת וברזל אפשר לפי שמשוה רבינו
כשמברך לישראל הוא אומר בְּרָזֶל וְנַחֲשֶׁת
מְנַעֲלֶךָ (דברים לג. כה), וברש"י, מדבר על
כל ישראל שהיו גיבורים יושבים בערי
הספר ונועלים אותה שלא יוכלו האויבים
ליכנס בה כאילו היא סגורה במנעולים
ובריחים של ברזל ונחושת, ע"כ, אלא
שבארבעה צריכים להודות הקב"ה שבר
דלתות נחושת וגדע בריחי ברזל כדי
שיהיה אפשר להיות יוצא משם, משא"כ
ברכת משה לישראל ברזל ונחושת
מנעליך מדבר שגיבורי ישראל שבערי
הספר נועלים כבברזל ונחושת כדי
שהאויבים לא יוכלו ליכנס בה.

היוונים פרצו חומות מגדלי להשכיח תורתך
מהתלמידים חכמים, אי נמי שפרצו בתי כנסיות
ובתי מדרשות שבהן כנסת ישראל לומדים תורה
ועיקר הפירוש נראה דקאי על מה
שבמסכת פסחים (פו ע"א) אֲנִי חוֹמָה וְשָׂדֵי
בְּמַגְדָּלוֹת (שיר השירים ה. י) אמר רבי יוחנן
אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו

הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים
במסכת שבת (כג ע"ב) ואמר רב הונא הרגיל
בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים.

נר חנוכה עה"כ בגימטריא עמלנו אלו
הבנים וגם נר חנוכה בגימטריא עמלנו
אלה הבנים, אלה בה"א ולא בוא"ו,
ובפרט כי אלה בגימטריא ל"ו נרות.

עוד בזה, שבהגדה של פסח אמרין ונצטעק
אל ה' וגו' וירא את ענינו ואת עמלנו ואת
לחצנו (דברים כו. ז), ואת עמלנו אלו הבנים,
ומצות הגדה של פסח היא הגדה לבן כנאמר
שאל אביך ויגדך ויגדך ויגדך ויאמרו לך (דברים
לב. ז), ובברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו
להדליק נר של חנוכה אמרו (שבת כג ע"א)
והיכן ציוונו וכו', רב נחמיה אמר שאל
אביך ויגדך ויגדך ויאמרו לך.

הרגיל בנר הוא הבית קיבול להמצוה
הויין ליה בנים תלמידי חכמים

במסכת שבת (כג ע"ב) ואמר רב הונא הרגיל
בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים.

זה לשון שערי תשובה (הלכות חנוכה סימן
תרע"ג) ועיין בברכי יוסף וכו' בשם אדמת
קודש שהביא בשם בעל חסד לאברהם
דקליפי ביצים ובצללים אין מדליקין בהם,
ע"כ, והחסד לאברהם (נהר י"ח מעין ב) מציין
שהלכה זו העתיק מכת"ק שמצא, ובהמשך
דבריו כתב שכלי לנרות חנוכה היא
לעיכובא, ובשורת אבני נזר (סימן ת"ק)
מוכיח כן מכמה ראשונים ומסקנתו להלכה
שהכלי הוא בכלל הנר ואותן המדבקים
נרות של שיעור או של חלב ואין משימים
אותם בכלי לא יצאו ידי חובתם לפי

תלמידי חכמים (המניקין אחרים כמגדלות המגינים
על הדור) ורבא אמר אני חומה זו כנסת
ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות
ובתי מדרשות, ע"כ, ממילא יוונים נקבצו
עלי אזי בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול
חשמונאי ובניו ופרצו חומות מגדלי
שעמדה מלכות יון הרשעה על עמך
ישראל להשכיחם תורתך אליבא דרבי
יוחנן שאני חומה זו תורה ומגדלי אלו
התלמידי חכמים והיוונים באו לפרוץ
חומות מגדלי זו תורה של התלמידי
חכמים, ואי תימא אליבא דרבא אני
חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות
אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ממילא
כך יתפרש, יוונים נקבצו ופרצו חומות
מגדלי היינו בתי כנסיות ובתי מדרשות
שבהן כנסת ישראל לומדים תורה,
וטימאו כל השמנים כי נר מצוה ותורה
אור (משלי ו. כג).

ולרבי יוחנן שאני חומה זו תורה, כלומר
שהתורה מגינה כחומה. והנה על כל שאין
לו אשה איתא (יבמות סב ע"ב) אמרי
במערבא שרוי בלא תורה בלא חומה,
בלא תורה דכתיב האם אין עזרתי בי
ותשיה נדחה ממני (איוב ו. יג, עזרתי היא האשה
דכתיב בבראשית ב. ית, עזר כנגדו, מיד ותושיה נדחה
ממני שתלמדו משתכח כיון שצריך לעסוק בצרכי
ביתו), בלא חומה דכתיב נקבה תסובב
גבר (ירמיה לא. כב, כחומה הסובבת את העיר ומגינה
עליה). משמע לא שתורה וחומה הן ב'
ענינים, וצריך לומר שחד הם לגבי
פעולתם שמגינים, ולזה אמרי במערבא
שמי שאין לו אשה שרוי בלא ב'
המגינים, בלא תורה וחומה.

דברי החסד לאברהם הנ"ל וכן המנקבים תפוחי אדמה ומניחים בו שמן ומדליקים בו לא יצאו ידי חובתם, שהוא פרי ואינו עומד זמן מרובה, ע"כ. הנה מבעל חסד לאברהם לא שמענו של מי הכתי"ק שמצא, אך ממה שמגדיר זאת ככתב יד קודש הרי ודאי מאדם גדול הוא, ובספר הזכרון להגאון רבי יצחק הוטנר הובא שזה קונטרס על הלכות חנוכה לרבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד וצויין שם שהם דברים שמסר לו אליהו זכור לטוב.

ולעניינינו, הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים לפי ששמעתי (נר ד' חנוכה תשמ"א) מבעל שבט הלוי שלא אמרו הרגיל באור אלא הרגיל בנר דוקא, כי נר הוא הבית קיבול של השמן, והרגיל בנר הוא הבית קיבול להמצוה הרי מידה כנגד מידה הויין ליה בנים כאלה שהם יהיו בית קיבול להתורה הקדושה. ממילא הנה חשיבות להנרות הם הכלים עצמם וכדברי החסד לאברהם והאבני נזר שאותם המדליקים נר חנוכה בלי לשים בכלי לא יצאו ידי חובתם.

מזוזה ונר חנוכה הם ב' מצוות שבפתח

אֲשֶׁרִי אָדָם שִׁמְעֵ לִי לְשִׁקּוֹד עַל דְּלָתַי יוֹם יוֹם לְשִׁמּוֹר מְזוּזוֹת פֶּתְחֵי (משלי ת. לד).

בכפל הלשון לשקוד על דלתותי ושוב לשמור מזוזות פתחי וגם מה שבלשקוד על דלתותי מוסף תיבת יום יום מה שאין כן בלשמור מזוזות פתחי שלא נאמר יום יום, אפשר בדרוש כי ב' מצוות יש על הפתח, הא' מצות נר חנוכה והב' מצות מזוזה, נר

חנוכה כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו. כג) ואמר רב הונא (שבת כ"ג ע"ב) הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים וזהו לשקוד על דלתותי כי שקידה שייך בתורה שיהא הוא ובניו שקדנים וכדתנן (סוטה מט ע"א) מְשֻׁמֶת בֶּן עֲזַאי בְּטָלוּ הַשְּׁקָדָנִים וברבינו עובדיה מברטנורא השקדנים שוקדים על דלתות בית המדרש לילה ויום, ובפירוש המשניות להרמב"ם שקדנן שוקדים בקריאה ובלימוד, ע"כ, ושקידה בתורה צריך שיהיה יום יום וכדאמר רבי שמעון בן לקיש (ירושלמי ברכות פרק ט' הלכה ה) במגילת חסידים מצאו כתיב יום תעזובני ימים אעזובך, והמצוה הב' שעל הפתח היא מצות מזוזה לשמור מזוזות פתחי וכאן אין צריך לכתוב יום יום כי די שהמזוזה בפתח ובקביעתה פעם אחת יצא ידי חובה כי היא קבועה ועומדת בפתח.

ונר חנוכה נרמז יפה בפסוק, דהנה מה כתיב אחריו, אֲשֶׁרִי אָדָם שִׁמְעֵ לִי לְשִׁקּוֹד עַל דְּלָתַי יוֹם יוֹם לְשִׁמּוֹר מְזוּזוֹת פֶּתְחֵי כִּי מִצָּאִי מִצָּא חַיִּים (משלי ת. לד-לה), מִצָּאִי מִצָּא חַיִּים בגימטריא נר חנוכה עה"כ, ואם מוצאי מצא חיים דהכא רומז על נר חנוכה כנ"ל, הרי יפה מה שבמסכת בבא בתרא (ט ע"ב) ר' דף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וקבוע (משלי כא. כא) יזכה לבנים בעלי חכמה שנאמר כי מוצאי מצא חיים, שהרי הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הרי מוצאי מצא חיים דנר חנוכה הוא מוצאי מצא חיים המזכה לבנים תלמידי חכמים.

ואחר שתיבת יום יום מורה על שקידה מתמדת כנ"ל, הנה אל תקשיני ממסכת

חגיגה (ה' ע"ב) דנפק רבי יוחנן לבי מדרשא ודרש ואותי יום יום ידרשון ונדעת דרבי יחפצון (ישעיה נ"ב) וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו, אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה, שמשמע לכאורה שמיום יום נלמד שיום אחד בשנה נחשב לכל השנה. אבל לא כן הוא הפירוש, כי אדרבה בכל יום ויום ידרושון בעסק התורה הקדושה אלא שיום אחד אף הוא יהיה נחשב הרבה מאד וכיום יום ואשרי השוקד על דלתותי יום יום שבמשך שנה שלימה על כל יום יהיה נחשב לו כאילו עסק בתורה שס"ה שנים ונמצא שכל השנה כולה כאילו למד מאת אלף ושלשים אלף ושלוש אלפים ומאתים ועשרים וחמישה ימים שהם שס"ה פעמים שס"ה. צא ולמד מהמשך דרשת רבי יוחנן במסכת חגיגה שם וכן במידת פורענות דכתיב במספר הימים אשר תרתם את הארץ (במדבר י"ד) וכי ארבעים שנה חטאו והלא ארבעים יום חטאו, אלא לומר לך כל העובר עבירה אפילו יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאילו עבר כל השנה כולה. החשבת עבירה יום אחד בשנה לכאילו עבר כל השנה זה לא נלמד מתיבת יום יום, כי יום יום שייך רק בתורה ולא בעבירה ששם נלמד מלשון אחר, במספר הימים אשר תרתם את הארץ.

ואדהכי בפסוק אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, הנה במסכת שבת (קט"ז ע"א) הגליונים וספרי מינין אין מצילין אותם מפני הדליקה רבי יוסי

אומר בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן, אמר רבי טרפון אקפח את בני שאם יבואו לידי שאני אשרף אותם ואת האזכרות שבהן שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית עבודה זרה ואין נכנס לבתיהן של אלו שהללו מכירין וכופרין והללו אין מכירין וכופרין ועליהן הכתוב אומר ואחר הדלת והמזוזה שמות זכרונך (ישעיה נ"ח), וברש"י ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך, זכרון הוא בידך ואינה שכחה לך אלא שהשלכת אותו אחרי הדלת, ע"כ. וזה לפי שאשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי, ואילו הללו שמכירין את אותה שקידה שעל הדלתות ושמירת מזוזות פתחי ובעת הן כופרין, עליהן הכתוב אומר ואחר הדלת והמזוזה שמות זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם אהבת משכבם יד חזית (שם).

נר חנוכה לפרסומי ניסא לבחון
מניחה משמאל שחזא לימין היוצא

במסכת שבת (כ"ב ע"א) נר חנוכה חיבא מנח ליה, רב אחא בריה דרבא אמר מימין רב שמואל מדפתי אמר משמאל וחילכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין.

ואמר מר (יומא מה ע"א) כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין, נמצא שמוזזה עיקר מצוותה לצד פנים קובעה מימין ואילו נר חנוכה שעיקר מצוותו לצד חוץ לפרסומי ניסא מנח ליה משמאל כי אותו שמאל אמנם הוא

בפרסומי ניסא של נר החנוכה, הרי הבית בפנים והמזוזה בימין ורשות הרבים בחוץ ונר חנוכה בשמאל ומוקפין טובא במצוות ובאורן ובפירסומן.

ואדהכי כאשר באה בת שבע בשליחותו של אדוניהו אל בנה המלך שלמה להמליך שאבישג השונמית תנתן לו לאשה נאמר ותבא בת שבע אל המלך שלמה לדבר לו על אדוניהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו (מלכים א' ב. ט), והרי אמר רב יהודה (יומא לו ע"א) המהלך לימין רבו הרי זה בור, וברמב"ם (פרק ו' מהלכות תלמוד תורה הלכה ה) ובשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמב סעיף יז) שלשה שהיו מהלכים בדרך הרב באמצע, הגדול לימין והקטן לשמאל, אבל כשהם שטים לבד הרב והתלמיד אז הרב לימין, והנה בבת שבע מצד אחד כבודו רב מכבודה שהרי היא יושבה רק אחרי שהוא יושב שנאמר וישב על כסאו וישם כסא לאם המלך ומצד שני כבודה רב מכבודו שהרי ותשב לימינו וכנראה לא היה שם עוד מי שישב לשמאלו באותה שעה. ונראה שמשום כבוד המלכות וישב על כסאו תחילה ואחר כך וישם כסא לאם המלך, ותשב לימינו כדי לכבדה כאמו.

יהודה שקידש שם שמים בפרהסיא במעשה
תמר זכה ששמו רומז לשכינה הקדושה

ויחי כמשלש חדשים ויגד ליהודה
לאמר זנתה תמר בלתי וגם הנה תרה
לזנונים ויאמר יהודה הוציאנה
ותשרף, הוא מוצאת והיא שלחה אל

משמאל הנכנס אבל הוא מימין היוצא, וכיון שהמטרה והיעד בנר חנוכה הוא הפרסום לבחון, הרי שגם כאן זה מימין, היינו מימין היוצא כלפי חוץ. ושוב הראוני כן בסידור חתם סופר וברוך שכיוונתי לתורת אמת. אמנם להלכה אם אין מזוזה בפתח מניחו לנר חנוכה מימין (ש"ע א"ח סימן תרעא סעיף ז), אך ליושבי בית כזה אשר רח"ל אין מזוזה בפתח, ודאי שצריך לעשות את הפרסומי ניסא לתוך בית זה וליושבו.

ואפשר באסמכתא, מזוזה בימין לפי דתניא (מנחות לד ע"א) ביתך (וכתבתם על מזוזת ביתך, דברים נ ט - יא. כ) ביאתך מן הימין, אתה אומר מן הימין או אינו אלא משמאל, תלמוד לומר ביתך, מאי תלמודא אמר רבה דרך ביאתך מן הימין דכי עקר אינש כרעיה דימינא עקר ברישא, הרי מזוזה בימין לפי הרגל הנכנסת לבית ואילו נר חנוכה נקבע אף הוא לפי רגל היוצאת בשוק שהרי מצוותה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא ע"ב).

נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין ומוקפין במצוות טובא והלכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין ונהיה מוקפין ומסובבין במצוות. הנה במגן אברהם בפתיחתו להלכות חנוכה (א"ח סימן תרע) נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ושמעתי מהגאון שבט הלוי לפי שהעני מבחון ובעל הבית מבפנים ומזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ונמצא מוקף במצוות טובא, ואחר דברי שבט הלוי הנה הבית פנימה נשמר ומואר באור קדושת המזוזה ואילו הרחוב מואר

חֲמִיָּה לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֱלֹה לֹא אֲנִכִּי
הָרָה וְתֹאמַר הֶכֶר נָא לְמִי הַחֲתָמָה
וְהַפְתִּילִים וְהַמָּטָה הָאֵלֶּה, וַיִּכְר יְהוּדָה
וַיֹּאמֶר צִדְקָה מִמֶּנִּי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ
לְשִׁלָּה בְנִי וגו' (בראשית לח. כד-כה-כו).

בדברי הרה"ק מאוואריטש זי"ע בספר
בת עין על פסוקים אלה ויהי כמשלש
חודשים היינו חנוכה שזה כמשלוש חודשים
מראש השנה ויגד הס"מ שרו של עשיו
ליהודה הרומו לשכינה הקדושה זנתה תמר
כלתך היינו כנסת ישראל שְׂדֵמָתָה לְתִמְרָה
(שיר השירים ז. ח) וגם הנה הרה לזנונים היינו
שהיא מחוברת מרצונה לרע, ויאמר יהודה
היינו השכינה הקדושה כנ"ל הוציאה
ותשרף, היא מוצאת והיא שלחה אל
חמיה לאמר, לאיש אשר אלה לו היינו
אֱלֹה גִמְטָרִיא ל"ו נרות חנוכה אנכי הרה,
ותאמר הכר נא למי החותמת היינו שרומז
לפך השמן בחותמו של הכהן גדול והפתילים
היינו פתילי נרות החנוכה והמטה האלה
היינו בְּלִי גִמְטָרִיא הַמָּטָה, ויכר יהודה
וַיֹּאמֶר צִדְקָה מִמֶּנִּי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְּתִיהָ
לְשִׁלָּה היינו משיח שילה שמו שינהיגם.

והנה מה שיהודה רומז לשכינה הקדושה אכן
למדנו דוקא ממעשה של יהודה ותמר,
דאמר רב חנין בר ביזנא אמר רבי שמעון
חסידא (סוטה י"ע"ב) יוסף שקדש שם שמים
בסתור זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של
הקב"ה דכתיב יְעֻדָּה בְּיֹהֱוִיָּהּ שְׁמוֹ (תהלים
פא. ו), יהודה שקדש שם שמים בפרהסיא
זכה ונקרא כולו על שמו של הקב"ה.

עוד בדברי הבת עין הנ"ל, הנה מה
שהס"מ שרו של עשיו אומר לשכינה

הקדושה שתמר כלתך הרה לזנונים היינו
שהיא מחוברת מרצונה לרע ואילו כנסת
ישראל דמתנה לתמר סותרת זאת ואומרת
שלאיש אשר אלה לו אנכי הרה ומחוברת,
כי אם הרה לזנונים אז אינה הרה לטוב
ואם לטוב אז לא לזנונים. ואפשר ברמז
כי הָרָה בגימטריא רָד"ו, ר"ל שעל גלות
מצרים אומר הס"מ שרו של עשיו שתמר
כלתך הרה לזנונים כלומר שבמספר
שנים כמנין הָרָה היא היתה מחוברת
לזנונים בשעבוד מצרים כי הללו עובדי
עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, אך
לא כן הוא, כי היא שלחה אל חמיה לאמר,
לאיש אשר אלה לו כלומר לשכינה
הקדושה אנכי הרה ומחוברת, כי כל מה
שרד"ו שנים כמנין הָרָה היא היתה
מחוברת במצרים לזנונים זה בשביל
גזירת וְעִבְדוּם וְעָנּוּ אֶתֶם אֶרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה (בראשית טו. יג) ואין זה מרצונה, כי
מרצונה היא הרה ומחוברת אל השכינה
הקדושה, ותאמר הכר נא למי החותמת
הוא חותם המלך שגזר עלינו הגלות,
הלא בגזירת מלך מלכו של עולם היה
גלות מצרים ולא בשלנו הרעה הזאת.

וְכִימִי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֵנוּ
נִפְלְאוֹת (מיכה ז. טו), כימי צאתך מארץ
מצרים שהקב"ה חישב את הקץ לעשות
(מהגדה של פסח) ולגאלם קודם הזמן, כן
במהרה בימינו אראנו נפלאות בגאולה
השלימה, כי אף שכעת זנתה תמר כלתך
וגם הנה היא הרה ומחוברת לרע, אך
הכר נא למי החותמת הוא החותם
שחתמת בבשרנו שגם בגלות המר
מקפידים ישראל על מצות מילה,

והפתילים הן פתילי הציצית כי אף שבגלותנו אין לנו את התכלת אך עם כל זאת אנו מקפידים על הפתילים שיש לנו כי הפתילים הם חיבור כמו נפתולי אלהים נפתלתי עם אחתי (בראשית ל. ח) שנפתולי הוא ממחברת צמיד פתיל (במדבר יט. ט) נתחברתי עם אחותי, אף כאן הפתילים שלנו בגלות מחברים אותנו אל השכינה הקדושה וכמו שבמצרים לא שינו את לבושם וכו', ולאיש אשר אלה לו אנכי הרה ומחוברת.

ל"ו כתרים נתלו על ארונו

של יעקב בימי החנוכה לפרסומי ניסא

במסכת סוטה (יג ע"א) אמר רבי אבהו וכו' שבאו בני עשיו ובני ישמעאל ובני קטורה, תנא כולם למלחמה באו כיון שראו בתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב נטלו כולן בתריהן ותלאום בארונו של יעקב, תנא שלושים וששה כתרים נתלו בארונו של יעקב.

ודאי לא בכדי תנא שכתרים נתלו בארונו של יעקב וגם לא בכדי הם ל"ו כתרים בדוקא ובדיוק. אפשר לפי שקבורת יעקב אבינו היה בחנוכה כמו שכתב בבני יששכר (תחילת חודש כסלו) שצירוף השם המאיר בכסלו יוצא מהפסוק וַיֵּאָרָא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי (בראשית נ. יא) האמור באבלו של יעקב כשנטמן במערת המכפלה, והיה זה בחנוכה כי יעקב אסף רגליו אל המיטה בט"ו תשרי לפי המקובל ומרומז בפסוק וַיַּעֲקֹב נִסְעָה סִפְתָּהּ (בראשית לג. יז) והשבעים ימי חנטה והאבל נשלמים בימי החנוכה, נמצא ל"ו

כתרים בדוקא ובדיוק שזה היה בחנוכה כנ"ל ובפרסומי ניסא לכל עמי הארץ כנגד הל"ו נרות של חנוכה. ותנו רבנן (מגילה יד ע"א) ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה חוץ ממקרא מגילה, ועל דברי רש"י שם מה שאין כן נר חנוכה שהיה לאחר שפסקו כבר הנביאים כתב המהרש"א שאין סברא לומר שיש כח לחכמים יותר מהנביאים להוסיף על מה שכתוב בתורה, אלא שבנר חנוכה מצאו בשום דרוש רמז בתורה. ולפי דברינו הנ"ל הנה גם כאן רמז לפרסומי ניסא שבל"ו כתרים כנגד ל"ו נרות על ארונו של יעקב שהיה בחנוכה, והרי אור הנרות נקשר עם כתרים כבזוהר הקדוש (שמות לו ע"א) פתח רבי שמעון ואמר מי בזה אלהינו (תהלים קיג. ה) דסליק ואנתעטר לאתנישבא בכתרא עלאה קדישא נהירו על כל בוציני דנהירו ברתין ועטרין, המשפילי לראות (בשמים ובארץ, תהלים קיג. ו) דנחית בכתרי מפתרא לכתרא מנזרא לנזרא מנהירו לנהירו מבוצינא לבוצינא לאשגחא בעלאין ותתאין, הדיא הוא דכתיב ה' משמים השקיף על בני אדם וגו' (תהלים יד. ב).

ואפשר שתשרי הסתלקות יעקב אבינו נקשר עם כסלו קבורת יעקב אבינו בענין צירוף השם המאיר בחודש תשרי וצירוף השם המאיר בחודש כסלו שבשניהם מצינו לשון ראייה, צירוף השם של חודש תשרי יוצא מסופי תיבות של וַיֵּאָרָא אֶתֶּה שְׁרֵי פָרְעָה (בראשית יב. טז) וצירוף השם של חודש כסלו יוצא מראשי תיבות של וַיֵּאָרָא

יושב הארץ הנענני מה שאין בפסוקי צירופי שאר החודשים לשון ראייה, וזה ירמוז לפרסומי ניסא שהוא דוקא בראייה, הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד.

חסד ואמת בגימטריא פרסומי ניסא עם הב' תיבות גם שהעלאת יעקב לקבורה בארץ ישראל היה לפי שכך ציוה ואמר ליוסף ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבתי ונשאתני ממצרים וקברתני בקברתם (בראשית מו. כט-ל), פרסומי ניסא בל"ו כתרים נגד ל"ו נרות של חנוכה יהיה על ידי שתעשה עמדי חסד ואמת זה, חסד ואמת בגימטריא פרסומי ניסא עם הב' תיבות.

חסד ואמת הוא לא להיות נשאר בארץ העמים אלא להיות בנחלת האבות הקדושים בארץ ישראל ואדהכי אם ועשית עמדי חסד ואמת הוא מה שלא יקברנו במצרים אלא ישאנו לארץ ישראל להיות בנחלת אבותינו, הנה עוד חסד ואמת יש בתורה, כשאליעזר עבד אברהם אומר לבתואל ולבן אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני הגידו לי (בראשית כד. מט), גם חסד ואמת זה הוא לא להיות נשאר בארץ העמים אלא שרביקה תלך ותהיה בנחלת האבות הקדושים בארץ ישראל.

מנין ל"ו יש גם בסוכות הוא הזמן שיעקב אבינו אסף רגליו אל חמיטח וענין ל"ו מצינו לא רק בחנוכה זמן קבורת יעקב אבינו אלא גם בסוכות שהוא הזמן שיעקב אבינו אסף רגליו אל חמיטח כמרמוזו בפסוק ויעקב נסע סוכותה. שבהלכות נטילת הלולב (ש"ע

א"ח סימן תרנ"א סעיף ט') הנענוע הוא שמו"ל ידו מכנגדו והלאה וינענע שם ג' פעמים בהולכה וג' פעמים בהובאה וכו' וכן לכל צד מארבע צדדין ומעלה ומטה, וברמ"א וההולכה וההבאה היא עצמה הנענוע, ובחתם סופר (סוכה לו ע"ב) הנה מה שמנענעים ל"ו פעמים (ג' פעמים הולכה וג' פעמים הבאה לכל ו' צדדים) יש לומר הוא נגד מה שעתיד להיות ירושלים לעתיד לבא ל"ו פעמים נגד ירושלים שלעבר, שבנין שלעתיד לבא יהיה ג' אלף על ג' אלף שהן תשעה מליון אמות בריבוע והוא ל"ו פעמים כמו שהיה הר הבית שלעבר ת"ק אמה על ת"ק אמה שהן כ"ה ריבוא אמות בריבוע, והוא ברש"י בספר יחזקאל על הפסוק לארבע רוחות מדדו (יחזקאל מב. כ) וזהו שישד הקלירי (בקדושתא יום ב' דסוכות) דוד ינטה קו שלשת אלפי אמות קצובה על שלשת אלפי אמות וכו', ועל כן אמר הפייט (שם בקדושתא) ל"ו כמו שהיתה מתכפלת, עוד עיין בחתם סופר שם. הרי בסוכות נרמז ל"ו המורה על המקדש השלישי, ועל חנוכת המקדש וטהרתו בימי חשמונאי בימים ההם אנו עושין הל"ו נרות בזמן הזה.

גמר החתימה טובה בנר שמיני של חנוכה ותיטיב לנו החתימה (מהדשענות להדשענא רבה).

בהושענא רבה של שנה שהיה נס החנוכה על ידי החשמונאים בשעה שהתפללו על ותיטיב לנו החתימה פעל תפילתם להיטיב החותם של הכהן גדול היינו הפך שמן שהיה בחותמו של הכהן גדול שהיה בזה די ליום אחד ותפילת הוטיטיב נתקבל

ופעל שהספיק השמן לשמונה ימים, וממילא הגמר של הוהיטיב היה ביום שמיני של חנוכה. ובדרך צחות אפשר לומר זהו שביום זאת חנוכה נר שמיני נוהגים אצל החסידים לברך בגמר חתימה טובה.

ביומי דחנוכה כל יהודי פועל להיות מאיר לחלל זאת חנוכה.

יום שבת קודש מקץ תשפ"א כבר היה למחרת זאת חנוכה, ובדברי תורה סעודה שלישית הבאנו מה שאמר הרה"ק רבי

אברהם יעקב מסדיגורא בעל האביר יעקב בזאת חנוכה תשי"ז בשם זקינו הסבא קדישא מרוזין אשר מה שהצדיקים יכולים לפעול אצל השי"ת בראש השנה ויום הכיפורים יכול כל יהודי לפעול בזאת חנוכה, והטעם הנראה בפשטות לענ"ד לפי שבראש השנה ויום הכיפורים מבקש כל אחד בשביל בני חיי ומזוני געזונט פֿרנסה ונחת אבל הצדיקים עושים ופועלים עבור הכלל בשביל הרמת קרן ישראל, ואילו ביומי דחנוכה שכל יהודי פועל בהנרות בשביל להאיר לבחון להכלל, אז אחר שעשה כן הרי הוא כמו בדרגת הצדיקים בימים הנוראים.

פרשת מקץ

ומוציא דבה הוא כסיל

וְשֵׁם אֶתְנֵנוּ נֶעַר עֲבָרִי וגו' (בראשית מא. יב).
ברש"י נער שוטה ואין ראוי לגדולה,
ובבעל הטורים על הפסוק והוא נער וגו'
וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבָתָם (בראשית לו. ב), נער
בגימטריא שוטה, זה שאמר הכתוב
ומוציא דבה הוא כסיל (משלי י. יח). בעל
הטורים מביא את הגימטריא הלזו רק
בפרשת וישב כי מדבר מויבא יוסף את
דבתם, ולזה מביא בעל הטורים היינו
ומוציא דבה הוא כסיל.

ושם אתנו נער עברי לשוננו אך אין מכיר בה
וְשֵׁם אֶתְנֵנוּ נֶעַר עֲבָרִי וגו' (בראשית מא. יב).

ברש"י עברי אפילו לשוננו אינו מכיר.
מה ששר המשקים אמר עברי בדוקא

ואין פותר אותם לפרעה שקולן לא היה נכנס באוזניו
וְאֵין פֹּתֵר אוֹתָם לְפָרְעָה (בראשית מא. ח).
וברש"י שלא היה קולן נכנס באוזניו וכו'
שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע
בנות אתה קובר, ובמדרש (בראשית רבה
פרשה פט. ו) איתא גם שהיו אומרים לו שבע
ערים אתה בונה ואתה רואה בחורבנן.

מה שלא היה קולן נכנס באוזניו הוא
פשוט בהגיון, כי הגם שיתכן כזאת להיות
מוליד שבע בנות ולקוברן ולהיות בונה
שבע ערים ולראות בחורבנן, אבל זה שייך
רק אם פרעה לא היה יודע מתחילה
שהבנות יהיו נקברות והערים יהיו נחרבות,
כי אם כבר למפרע נודע ונפתר לו הדבר,
אם כן מי פתי יוליד הבנות ויבנה הערים
לאחר שפתרו לו כזאת, ולכן פתרונות
ממין אלו לא נתקבלו על דעתו.

והלא לא היה שם עברי אחר להיות מליץ, והיה נראה לומר דמשום הכי לא קאמר אינו יודע אלא אינו מכיר, כלומר יודע הוא לדבר בלשון מצרי על צד ההרגל אבל אינו מכיר בטיב הלשון לדבר על בוריו בדקדוק, אלא דבין כך ובין כך קשה מנא ליה לרש"י הך פירושא, והלא בבראשית רבה לא אמרו אלא נער שוטה עברי שונא, לכך נראה לפרש כוונת רש"י כמו שפי' גבי מה שאמרו רז"ל אין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי דאין הכוונה שאינם יודעים, אלא ששונאים אותו ואין רוצים לזקק לו, הכי נמי ר"ל אפילו לשוננו אינו מכיר כלומר הוא שונא אפילו לדבר בלשון מצרי לפי ששונא אותנו וזה היה באמת דרכם של ישראל במה שאמרו רז"ל שלא שינו את לשונם, והשתא עולה פירוש רש"י בקנה אחד עם מה שכתוב במדרש, ע"כ ממשכיל לדוד. ויש לציין שבפסיקתא זוטרותא (בראשית פמ"א סימן יב) עברי שוגה.

כל החלומות הולכין אחר הפה

וְשֵׁם אֶתְנֹנוּ נֶעַר עֶבְרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטַּבָּחִים וְנִסְפָּר לוֹ וַיִּפְתֹּר לָנוּ אֶת חֲלֻמֵּינוּ אִישׁ כְּחֻלְמוֹ פֶּתֶר, וַיְהִי כֹאֲשֶׁר פֶּתֶר לָנוּ כֵּן הָיָה וְגו' (בראשית מא. יב-יג).

במסכת ברכות (נה ע"ב) אמר רבי אלעזר מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה, אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה שנאמר איש כחלומו פתר, ויֵרָא שֶׁר הָאֲפִים (בראשית מ. טז, ויֵרָא שֶׁר הָאֲפִים כִּי טֹב פֶּתֶר) מנא ידע (שטוב פתר), אמר רבי אלעזר

ולא אמר עובד זר וכדו', לפי שרצה לומר לפרעה אשר העבריים גם כשהיו רד"ו שנה במצרים אינם משנים את לשונם. ובזה אתי שפיר מה שלכאורה לא יתכן אשר אחר שיוסף נמצא כבר י"ג שנים במצרים ועושה במלאכה והיה מדבר עם פוטיפר ואשתו ועם שר המשקים ושר האופים ועדיין לא הספיק להבין בלשון המצריים, כי זה נגד ההגיון, אלא ודאי כן הוא הפשט שאמנם מבין הוא שפתם, אלא שבשל היותו מן העבריים לכן אינו מכיר בלשונם של המצריים וכנ"ל, דייקא נמי בלשון רש"י שאמר אפילו לשוננו אינו מכיר, אינו מכיר ולא אינו מבין וכדו'.

וביאור זה יפה לפי רש"י ששינה מלשון המדרש, שכאן ברש"י נער עברי עבד, ארורים הרשעים שאין טובתם שלימה מזכירו בלשון ביזיון, נער שוטה ואין ראוי לגדולה, עברי אפילו לשוננו אינו מכיר, עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים, ואילו במדרש (בראשית רבה פרשה פט. ז) וְשֵׁם אֶתְנֹנוּ וְגו' אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן אֲרוּרִים הֵם הָרָשָׁעִים שְׁאִין עוֹשִׂים טוֹבָה שְׁלֵמָה, נֶעַר שׁוֹטֵה, עֶבְרִי שׁוֹנֵא, עֶבֶד שֶׁכֶּךָ מוֹכֵת בְּסִקְרִידֵין שֶׁל פְּרָעָה שְׁאִין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לֹבֵשׁ בְּלִידִים.

ושו"ר במשכיל לדוד (להחכם הגדול רבי דוד פארוך) שבזה מיישב מה שרש"י הקדוש שינה מהמדרש, וזה לשון המשכיל לדוד, ומ"ש עברי אפילו לשוננו וכו' קשה היכי הוה מצי לומר כן, דהרי יאמר פרעה אם כן היכי היה מדבר עמך ופותר לך החלום

מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו.

וכיון שכל החלומות הולכין אחר הפה ובפרט שזה נלמד בגמרא מחלומותיהם של שר המשקים ושר האופים בעצמם, אם כן איך בזה בא שר המשקים לשכנע את פרעה שדברי יוסף ופתרונותיו אמיתיים הם, והרי בין כך כל הפתרונות הולכין אחר הפה ולכן פתרונו של יוסף הלך אחר פיו ונתקיים. ואפשר מה ששר המשקים הוכיח לפרעה שיוסף יודע לפתור חלום, לפי שכתבנו בפירוש רש"י על הפסוק ואין פותר אותם לפרעה (בראשית מא. ח) שלא היה קולן נכנס באוזניו, שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר שבע ערים אתה בונה ואתה רואה בחורבן, שהטעם שלא היה קולן נכנס באוזני פרעה הוא לפי שהגם יתכן כזאת להוליד שבע בנות ולקוברן אבל מי פתי יוליד הבנות ויבנה הערים לאחר שפתרו לו כזאת, שהרי ודאי לא יולידן ולא יבנה אתהן אם יודע למפרע פתרון מיתת הבנות וחורבן הערים, ולכן לא נתקבלו על דעתו, מה שאין כן יוסף בפתרונו לא ניבא לשר המשקים ושר האופים מה שהם עצמם יעשו, אלא ניבא להם מה שפרעה יעשה להם שיוציאם מהבור וכו', ופתרון ממין זה, ודאי יכול להתקבל באוזני פרעה, ופרעה והשרים ודאי שלא היו מבינים שהפתרון הולך אחר הפה. עוד יש לעיין ולהאריך בזה.

ענין ד' כוסות של פסח

ואדהכי הנה מה שבמדרש (בראשית רבה פרשה פת. ח) וכו'ס פרעה בידיו (בראשית מ. יא) מכאן קבעו חכמים ארבע כוסות של

לילי פסח, אמר רב הונא בשם רבי בניה בנגד ארבע גאולות שנאמרו במצרים וכו', רבי שמואל בר נחמן אמר בנגד ארבע כוסות שנאמרו כאן וכו', רבי לוי אמר בנגד ארבע מלכיות, רבי יהושע בן לוי אמר בנגד ארבע כוסות של תרעלה שהקדוש ברוך הוא משקה את עובדי פוכבים וכו' ובנגדן הקדוש ברוך הוא משקה את ישראל ארבע כוסות של ישועה לעתיד לבא וכו', אמר לו (יוסף לשר המשקים) את בשרתני בשורה טובה אף אני אבשרך בשורה טובה, בעוד שלשית ימים וגו' (בראשית מ. יג), ע"כ, ובדתנן (פסחים צט ע"ב) ולא יפתחו לו מארבע כוסות של יין כתב המהרש"א בח"א דיש לעיין מי הכריחם לדרוש פתרון חלום של שר המשקים על ישראל, גם שאמר את בשרתני אף אני אבשרך וכו' דמשמע שיש לחלום זה שני פתרונות ומאין להם זה, וכתב המהרש"א דנראה מרבי אלעזר דברכות שאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה מכאן שכל החלומות הולכין אחר הפה ואם כן יקשה למה פתר לזה לטובה ולזה לרעה, אלא ודאי פתרונות שפתר להם לא היו אמיתיים אלא אחר הפה, והפתרון האמיתי של חלום שר המשקים בעיני יוסף היה על גאולת ישראל כדמסיק, ועל כן אמר לשר המשקים את בשרתני בחלום טוב ולפי פתרון אמיתי על גאולת ישראל, אף אני אבשרך טוב בחלום שהולך אחר הפה.

הרשעים כיון שאין טובתם שלימה חרי הם בכלל ארור ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים וגו' (בראשית מא. יב).

בשלימות אך עדיין הם בגדר ברוך, כי רק האיש אשר יעשה פסל ומסכה בשלימות גמורה הוא ארור ולא ברוך.

בחלום הפרות ותאכלנה ואילו בחלום
חשיבילים ותבלענה, ועוד דיוקים

וְהָנָה מִן הַיָּאֵר עֵלֶת שֶׁבַע פָּרוֹת יָפוֹת
מֵרָאָה וּבְרִיאַת בֶּשֶׂר וְתַרְעִינָה
בְּאֶחָיו, וְהָנָה שֶׁבַע פָּרוֹת אַחֲרוֹת עֵלֹת
אַחֲרֵיהֶן מִן הַיָּאֵר רְעוֹת מֵרָאָה וְדִקּוֹת
בֶּשֶׂר וּגּו', וְתֹאכְלֶנָּה הַפָּרוֹת רְעוֹת
הַמֵּרָאָה וְדִקּוֹת הַבֶּשֶׂר אֶת שֶׁבַע הַפָּרוֹת
יָפֹת הַמֵּרָאָה וְהַבְּרִיאַת וּגּו', וַיִּשָּׂן וַיַּחֲלֹם
שֵׁנִית וְהָנָה שֶׁבַע שִׁבְלִים עֵלֹת בִּקְנָה
אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטָבוֹת, וְהָנָה שֶׁבַע
שִׁבְלִים דִּקּוֹת וְשִׁדּוּפֹת קָדִים צְמָחוֹת
אַחֲרֵיהֶן, וְתִבְלַעְנָה הַשִּׁבְלִים הַדִּקּוֹת אֶת
שֶׁבַע הַשִּׁבְלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְלָאוֹת וּגּו'
(בראשית מא. ב-ג-ד-ה-ו-ז).

בשינויים השונים שבמקראות אלו וכן בין
חלום הראשון להשני, מה שבפרות
בלשון אכילה ותאכלנה ואילו בשיבילים
בלשון בליעה ותבלענה, לפי שככל
בעלי החיים הפרות שייך בהן אכילה,
אבל ענין השיבילים לא שייך בזה לשון
אכילה ולכן בלשון בליעה לומר שנבלעו
כלא היו, וכעין ותפתח הארץ את פיה
ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם
אשר לקח ואת כל הרכוש וירדו הם וכל
אשר להם חיים שאלה ותבס עליהם
הארץ ויאבדו מתוך הקהל (במדבר טו. לב-
לג), נבלעו ללא אכילה ונעלמו כלא היו,
ויאבדו מתוך הקהל.

ברש"י ארורים הרשעים שאין טובתם
שלימה מזכירו בלשון בזיון. וכבר ידענו
ושמענו וראינו בני אדם שטובתם אינה
בשלימות ותמוה להיותם נקראים רשעים
בגלל שעשו רק חלק מהטובה ואף ארורים
יהיו. והנה בברכות וקללות איתא (סוטה לב
ע"א) הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו
בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל
ומסכה וכו' הפכו פניהם כלפי הר עיבל
ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה
פסל ומסכה וכו' עד שגמרין ברכות
וקללות, ומה שבתורה נתפרשו כולם רק
בלשון ארור ולא בלשון ברוך שנאמר
אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים
וגו' ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל
וגו' וענו הלוים ואמרו וגו' ארור האיש
אשר יעשה פסל ומסכה וגו' ארור מקלה
אביו ואמו וגו' ארור מסיג גבול רעהו וגו'
(דברים כז. יב-יג-יד-טו-טז-יז), ביאר הרה"ק
בעל הפני מנחם זי"ע לפי שארור האיש
אשר יעשה פסל ומסכה היינו כלומר אם
חס וחלילה יעשה האיסור בשלימותו אז
הוא בכלל ארור, אבל אם לא עשה
בשלימות אין זה בכלל ארור אלא עדיין
לא יצא מכלל ברוך, לא כן אם היה
נכתב לא בלשון ארור אלא בלשון
ברוך, ברוך האיש אשר לא יעשה פסל
ומסכה וכו', הרי הארור שייך גם אם לא
היה עושה האיסור בשלימותו, לכן נאמר
בלשון ארור ולא בלשון ברוך. ממילא
אמרנו זהו ארורים הרשעים בדוקא,
כלומר דוקא בהם אמרינן כיון שאין
טובתם שלימה אז הם כבר ארורים, אבל
בישראל כל ראייתם יפירות פי הם זרע
ברך ה' (ישעיה סא. ט), אם טובתם אינם

מטות שלא שייך בהם ויבואו. וכעת ממה שבפרות שייך אכילה לא כבשיבילים שבהם רק בליעה וכן מה שבפרות הנאכלות ותבאנה לא כן בשיבילים שאין בהם רוח חיים, הרי ודאי שחלום השיבילים הוא פלאי יותר מחלום הפרות הקרוב יותר לטבע.

ובפתרון, ויאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ושבע השבילים הטבת שבע שנים הנה חלום אחד הוא ושבע הפרות הרקות והרעת העלת אחריהן שבע שנים הנה ושבע השבילים הרקות שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב, ועל השנות החלום אל פרעה פַעַמִּים כִּי נִכּוֹן הַדָּבָר מֵעַם הָאֱלֹהִים וּמִמָּהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ (בראשית מא. כה-כו-לג). שאמנם חלום הפרות וחלום השיבילים ענין אחד הן, אך החלום הראשון הינו לכאורה חלום ככל החלומות, ועל השנות החלום בשיבילים בצורה מופלאה יותר מבפרות וכנ"ל, זה להוכיח שאין חלום זה בכלל וחלומות השוא ידברו (זכריה י. ב), אלא כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו. גם אפשר שלכן בחלום שני נאמר וישן מה שלא נאמר בחלום ראשון רק ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם והנה עומד על היאור, שאחר החלום הראשון נאמר וַיִּקַּץ פֶּרְעֶה וַיִּישָׁן וַיַּחְלֹם שְׁנִית (בראשית מא. ד-ה), לומר שאם וישן פרעה שוב אחר חלום הראשון, הרי חלום הראשון לא היה נחשב לו אלא כחלומות של שוא ולכן היה ישן אחריו, אבל על השנות

וזה היה במעשה החלום מה שראה פרעה, אבל כשסיפר ליוסף את חלומותיו אמר בחלמי הנני עומד על שפת היאור והנה מן היאור עלת שבע פרות בריאות בשר ויפת תאור וגו' והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאור מאד ורקות בשר וגו' ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשונות הבריאות ותבאנה אל קרבנה וגו' וארא בחלמי והנה שבע שבילים עלת בקנה אחד מלאות וטבות והנה שבע שבילים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם ותבלען השבילים הדקות את שבע השבילים הטבות (בראשית מא. יז-יח-יט-כ-כא-כב-כג-כד). ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשונות הבריאות ותבאנה אל קרבנה, כדי לשבר את האוזן הוסיף לו גם ותבאנה אל קרבנה מה שלא נאמר במעשה החלום עצמו, גם ותבאנה נאמר רק בחלום הפרות ולא בחלום השיבילים כי בשיבילים שאין בהן רוח חיים לא שייך ותבאנה השיבילים, כן וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ וַיְהִיו לְתַנִּינִם וַיְבַלַּע מִטְּהָ אֶהָרֶן אֶת מִטְּתָם (שמות י. יג) וברש"י מאחר שחזר ונעשה מטה בלע את כולו, וברא"ם הוסיף מה שאמר רבי אלעזר (שבת צו ע"א) ויבלע מטה אהרן את מטותם נס בתוך נס, היינו מדלא כתיב ויבלע תנין אהרן משמע מאחר שחזר למטה והוא נס אחד וממה שנאמר את מטותם היינו לאחר שנעשו מטות זהו נס בתוך נס. הרי ויבלע ולא ויאכל לפי שבמקורו הוא מטה שאין בו רוח חיים, ולא נאמר במטותם ויבואו אל קרב מטה אהרן כי במקורם הם רק

החלום בפעם שנית מעין ענין חלום ראשון, הרי שגם חלום ראשון אמת ונכון הדבר מעם האלוקים וכו'.

בגוף מעשה החלום שראה פרעה נאמר והנה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר, הקדים תואר יופי מראהו לבריאות בשר היינו עצמן של הפרות ולא רק תואר יופיין כי זה הסדר מה שראה ונתרשם בחלומו, אבל כשסיפר ליוסף את דבר החלום הוא תיאר את החלום בדרך הקרוב להשכל ולכן הקדים בריאות בשר המלמד על ממשות הפרות ורק אחר כך אמר יפות תואר שאינן בממשות רק בתואר.

את אשר האלהים עושה הגיד מלשון המשכה
וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פְּרֹעֶה חֲלוֹם פְּרֹעֶה אֶחָד
הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הַגִּיד
לְפְרֹעֶה (בראשית מא. כה).

ברש"י על הפסוק שבע פרות הטבת שבע שנים הנה ושבע השבילים הטבת שבע שנים הנה (בראשית מא. כו) בא"ד, בשבע שנים הטבות נאמר הגיד לפרעה לפי שהיה סמוך, ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה (בראשית מא. כז) הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק נופל בו לשון מראה, ע"כ, כי ראיה שייך למרחוק. ובלשון הגדה את אשר האלהים עושה הגיד אפשר להוסיף על פי שבשער הכוונות (דרושי העמידה דרוש ה) יגיד תהלתך ר"ל ימשיך על ידי כוונה הנז' את תהלתך שהוא האור העליון, אחרי

צאתו מהפה ולחיוץ ימשיכו למטה, ובספה"ק נועם אלימלך (מטת ד"ה או יאמר ככל היוצא כו) ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך (תהלים נא. יז) דהיינו שיפתח את שפתינו ופי יגיד לשון המשכה, תהלתך ר"ל הדיבורים היוצאים מפי יהיו נמשכים עד עולם עליון הנקרא תהילה, ע"כ, כן בכאן אפשר הגדה לשון המשכה, את אשר האלהים עושה סמוך ומיד הגיד לפרעה מלשון המשכה תיכף ומיד.

עוד אפשר בדרך מוסר, בדבר הטוב יאה ונאה לומר בלשון הגדה והמשכה להיות נמשך אותו טוב, ולכן בשנים הטובות האלקים הגיד והמשיך לפרעה, לא כן ברעב שהוא היעדר הטוב לא שייך בזה שהקב"ה ממשיך אלא רק מראה, אשר האלהים עושה הראה את פרעה.

עוד בענין הגדה והמשכה עיין מה שכתבנו (הגדה של פסח) על עבדים היינו לפרעה שמצות והגדת לבגד (שמות יג. ח) היינו המשכה מאב לבן, וכן מה שכתבנו בארבעה בנים מה שרק בשאינו יודע לשאול נאמר בלשון הגדה והגדת לא כן בשאר בנים שמשיב להם בלשון אמירה, חכם אף אתה אמר לו, רשע אף אתה הקהה את שניו ואמר לו, תם ואמרת אליו, עיין שם.

ויאמר פרעה אל יוסף כיון שהודיע אלהים אותך ו לא את זולתך הרי זה לפי שאין נכון וחכם כמוד
וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הַדְּרִיעַ
אֱלֹהִים אוֹתָךְ אֵת כָּל זֹאת אֵין נָכוֹן
וְחָכָם כְּמוֹךָ (בראשית מא. לט).

את התכנית הכלכלית עבור מצרים לאותם שנים, וכעת אחר הנבון בבינתו כשכבר הכל פועל לפי התכנית אשר תוכננה מראש, צריך גם את החכם עיניו בראשו (קהלת ב. ג.) הוא החכם אשר עיניו בבינה היו צופות כבר בראש ובתחילה, וזהו ירא פרעה איש נבון תחילה וגם חכם, ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלקים אותך כל זאת להיות עיניך בראשך, הרי שאין נבון וחכם כמוך.

ולשון האור החיים הקדוש בזה, איש נבון וחכם לדעת אופן אוצרות התבואה לבל תרקב וזה מהתבונה, ואומרו וחכם שיודע כלליות החכמות לדעת חכמת התשבורת וההנדסה והמספר, והקדים נבון כי הוא דבר המעכב יותר כדי שתתקיים התבואה.

אשר שם שמות בארץ, השם גורם ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה פי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי, ואת שם הנשני קרא אפרים פי הפרני אלהים בארץ עניי (בראשית מא. נא-נב).

הגדול נקרא על שם הנשייה ואילו הקטן נקרא על שם שהפרני ה' וגו' ושמה קא גרים (מברכות ז' ע"ב) עד שוימאן אביו ויאמר וגו' גם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים (בראשית מת. יט), וכן שם האחד גרשם פי אמר גר הייתי בארץ נכריה ושם האחד אליעזר פי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה (שמות ית. ג-ד), בגדול שנקרא על שם הגירות בארץ נכריה איתא בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה'

כיון שיוסף השיב לפרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה (בראשית מא. ט) ובענוותנותו אמר שהחכמה היא מאת חי העולמים ברוך הוא וברוך שמו, לכן אמר לו פרעה ליוסף אחרי וכיון שזאת הודיע אלהים אותך דוקא ולא את זולתך הרי זה ודאי לפי שאין נבון וחכם כמוך, כי אם לא אתה היית החכם הגדול ביותר אלא אדם אחר אזי אלוקים היה מודיע אותו כל זאת ולא אותך, וכעת שדוקא אותך הודיע אלהים, הרי זה לפי שאין נבון וחכם כמוך.

אמנם חכמה קודמת לבינה, אבל כאן ירא פרעה איש נבון תחילה ואחר כך חכם ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים. יעשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע, ויטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו, ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך (בראשית מא. לג-לד-לח-לט).

ברש"י על הפסוק ואמלא אתו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות לא. ג) בחכמה מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד, ובתבונה מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד. ממילא על פי סדר הראוי, מתחילה צריך שיהא חכם ואחר כך נבון, ואילו כאן ירא פרעה איש נבון וחכם, תחילה לעכשיו צריך איש נבון המבין דבר מתוך דבר ולהיות סוף מעשה במחשבה תחילה כדי להכין

(כט ע"א) הגירסא הוא מפרין ומרבין כל גופו של אדם, ושם ברבינו חננאל יש אומרים אף דגים קטנים שמפרין ומרבין זרע וכו'. ממילא נראה יפה דרשת רב עזרא במסכת סוטה (יא ע"ב) בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מוזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאותן ושופות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים ומוליכות אצל בעליהן לשדה ומרחיצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונזקקות להן בין שפתים, וכדי לקיים ההבטחה שבני ישראל יפרו וישרצו וירבו ויעצמו לכן זימן להם הקב"ה דגים קטנים המפרין ומרבין, ממילא יפה מה שלא פרים כי הפרני נוסף השם פישל הוא דג קטון.

שבר לשון מכר וקנין

וְהָרַעַב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לַמִּצְרִיִּים
(בראשית מא. נ).

ברש"י, שָׁבַר לשון מכר, ולשון קנין הוא וכו'. זה משמעות הלשון במשנה (סוטה י ע"א), אם אִמְרָה טִמְאָה אָנִי שׁוֹבֵרֶת כְּתֻבָּתָהּ וַיּוֹצֵאתָ, ושם ברש"י שׁוֹבֵרֶת כתובתה שכותבת שובר על כתובתה וכו'. כי שובר היא הקבלה בקנין.

על כל פני הארץ ועל פני כל הארץ

וְהָרַעַב הָיָה עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לַמִּצְרִיִּים וַיַּחֲזֹק הָרַעַב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
(בראשית מא. נ).

וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ (שמות ד. כד) וּבָעָא לְמַקְטְלִיהָ מִן בְּגִלְל גְּרִשׁוֹם בְּרִיה דְּלֹא הָוָה גְּזִיר עַל עֵיסקָ יִתְרוֹ חֲמוּי דְּלֹא שְׂבָקִיהָ לְמַגְזִרִיהָ וְכוּ, שְׂבַמְכִילְתָּא וַיּוֹאֵל מִשָּׁה לְשִׁבְתָּ אֶת הָאִישׁ (שמות ב. כא) אִין אֱלֹהָ אֵלָא לִשׁוֹן שְׂבוּעָה, שְׂנִשְׂבַּע מִשָּׁה לַחוּתָנוּ בְּתַנְאִי שִׁהַתָּנוּ בִּינֵיהֶם שְׁבִן רֹאשׁוֹן יִהְיֶה לַעֲבוּדָה זֹרָה, מַה שְּׂאִין כֵּן הַבֵּן הַשְּׂנִי אֲלִיעֶזֶר נִקְרָא עַל שֵׁם שְׂאֵלְקִי אֲבִי בַעֲזָרִי.

ובחשיבות שם הטוב על הטוב, הנה זה לשון הספורנו על הפסוק הַמִּלְאָךְ הַגָּאֵל אֶתִּי מִכָּל רָע יִבְרָךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וְשֵׁם אֲבֹתֵי אֲבֹתָהֶם וַיִּצְחָק (בראשית מח. טז), לא שם תרח ונחור, כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרו רז"ל (סנהדרין נב ע"א) דְּקָרִינָן לְרִשְׁעִיָּא אֲפִילוּ בִּרְצִיקָא רִשְׁעִיָּא בִּרְשִׁיעִיָּא שְׂלֵא יִתְיַחַס לְאֲבִיו הַצַּדִּיק, אֲבָל יִתְיַחַס לְאִיזָה מֵאֲבוּתָיו הַרְשָׁעִים, וְלִכֵּן הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם שִׁיְהִיו מוֹכֵנִים וְנַעֲזֹרִים לַעֲבוּדַת הָאֵל יִתְבָּרֵךְ בְּאוֹפֶן שִׁיְהִיו רִאשׁוּיִם לְהַתְיַחַס לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק עַל דֶּרֶךְ יַחַד לְבָבִי לִירְאָה שְׁמִיךְ (תהלים פו. יא).

עוד באפרים כי הפרני ושמה קא גרים. שבצירוף השם פישל לאפרים שקורין אפרים פישל אפשר לפי שבברכת יעקב לבני יוסף גם הוא יִהְיֶה לָעַם וְגַם הוּא יִגְדֹּל וְאוֹלָם אֲחִיו הִקְטֵן יִגְדֹּל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם (בראשית מח. יט) דקאי על אפרים, ופישל הוא דג אך בתוספת למ"ד שכידוע מורה על קטון, לכן פישל, ואמר רב חייא בר אשי אמר רב (ברכות מ' ע"א) וכו' דגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם ואילו במסכת עבודה זרה

כבר הזכיר סדום ועמורה וממילא שוב לא שייך לומר על פני כל הארץ הכולל את כל הארץ, לכן כתוב ועל כל פני ארץ הכבר, שכאן כל פני לא כולל את כל הארץ ההפוכה.

ואולי גם כי נאמר וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּכַר הַיָּרְדֵּן בִּי כְּלָה מִשְׁקָה לִפְנֵי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה (בראשית יג. י) הרי שארץ ככר הירדן שכולה משקה היא היא פני הארץ כשם שכאן והרעב היה על כל פני הארץ אלו העשירים, ולכן אתי שפיר מה שבארץ הכבר נאמר וישקף על פני סדום ועמורה ועל כל פני ארץ הכבר, כל פני ארץ הכבר ולא על פני כל ארץ הכבר.

ושברו לנו משם ונחיה שיהיה לנו כל הנערך בעולם הזה וממילא לא נמות לעולם הבא

וַיֵּרָא יַעֲקֹב בִּי יֵשׁ שְׂכָר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו וְגו', רְדוּ שָׁמָּה וְשִׁכְרוּ לָנוּ מִשָּׁם וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת (בראשית מב. א-ב).

באוהחה"ק ונחיה ולא נמות, טעם הכפל נתכוין לומר כי אם לא יעשו כן יתחייבו בנפשם בדין העליון ונמצאים מתים בעולם הזה ונידונים לעולם הבא, ובהשתדלותם בדבר יחיו בעולם הזה ולא ימותו לעולם הבא. גם נראה על פי שבספה"ק נועם אלימלך (בפתחת ליקוטי שושנה) אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לִךְ (תהלים קכח. ב) אשריך בעולם הזה וטוב כו', כי מה שטוב לצדיק בענייני העולם הזה הוא הכל כדי שיבוא על ידו לעולם הבא כי הדברים הצריכים לעולם הבא המה התורה והמצוות והם אינם יכולים לעשות ולהיפעל אם לא שיש לו כל

ברש"י על כל פני הארץ, מי הם פני הארץ אלו העשירים. ובמדרש (בראשית רבה פרשה צא. ה) וְהָרָעַב הָיָה עַל כָּל פָּנָיו, רָאוּי הָיָה לִמְקָרָא לֹמַר עַל הָאָרֶץ, מֵה תִלְמוּד לֹמַר עַל פָּנָיו, אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן לְלִמְדוֹךָ שְׁלֹא הִתְחִיל הָרָעַב אֶלָּא בְּעִשְׂרִים שָׁאִין פָּנֵי הָאָרֶץ אֶלָּא עֲשִׂירִים. ואף אחרי דברי המדרש נראה שיש הבדל בין אם נאמר והרעב היה על כל פני הארץ ובין אם היה נאמר על פני כל הארץ, ובענין שברש"י על הפסוק בִּי תוֹעֵבַת ה' כָּל עֲשֵׂה אֱלֹה (דברים יח. יב) עושה כל אלה לא נאמר אלא כל עושה אלה, אפילו אחת מהן. כן כאן, על כל פני הארץ היינו שעל הארץ יש כמה וכמה פנים ואלו הם העשירים, אבל על פני כל הארץ היינו פניה של הארץ עצמה וכמו הנה נתתי לכם את כל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פָּנָיו כָּל הָאָרֶץ (בראשית א. כט) ובנח גם מעוף השמים שבעה שבעה זָכָר וּנְקֵבָה לַחַיִּית זֶרַע עַל פָּנֵי כָל הָאָרֶץ (בראשית א. ג) וכן הִבֵּה נִבְנָה לָנוּ עֵיר וְגו' פֶּן נָפוּץ עַל פָּנָיו כָּל הָאָרֶץ (בראשית יא. ד) ועוד יש הרבה. הרי מה שכאן לא כן, אלא נאמר והרעב היה על כל פני הארץ, הרי שמדבר מפנים רבים של הארץ שהם העשירים.

אך עדיין צריך לידע מהו פני הארץ שבמהפכת סדום, וַיִּשְׁקֹף עַל פָּנֵי סֹדֶם וְעֲמֹרָה וְעַל כָּל פָּנֵי אֶרֶץ הַכְּכָר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֶר הָאָרֶץ בְּקִיטֶר הַכְּבִשָּׁן (בראשית יט. כח). ונראה שכך צריך לפרש, כיון שתיבות על פני כל הארץ משמעותם לכלול אשר על כל הארץ, ואחר שכבר נאמר וישקף על פני סדום ועמורה הרי

צורכי עולם הזה בריוח, למשל הכנסת אורחים סוכה ואתרוג ציצית מזוזה אשה ובנים וכדומה להם, לזה צריך הכל שיהיה להצדיק מעות בריוח, וזהו אשריך פירוש מה שיש לך טוב בעולם הזה אינה עיקר הכוונה כי אם וטוב לך לעולם הבא, ולזה נאמר אשריך שפירוש דרך ונתיב לבוא על ידו לעיקר טובת עולם הבא, ע"כ. ממילא זהו רדו שמה ושברו לנו משם ונחיה שיהיה לנו כל צרכינו בעולם הזה כדי שלא נמות לעולם הבא.

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין

**וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְשִׁבּוֹר בְּתוֹךְ הַבָּאִים
כִּי הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** (בראשית מב. ה.)

ברש"י בתוך הבאים, מטמינין עצמן שלא יכירום, לפי שצויה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח אחד אלא שיכנס כל אחד בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים, ע"כ. אבל יוסף לא היה עמהם בתוך הבאים וליוסף לא היה חשש שהרי לא שלטא ביה עינא בישא שנאמר בן פֶּתַת יוֹסֵף בֶּן פֶּתַת עָלֵי עֵין (בראשית מט. כב).

באיזו אמתלה בא עליהם יוסף לומר מרגלים אתם וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וַיִּבְרָם וַיִּתְּנֵם אֱלֹהִים וַיַּדְבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים מֵאִין בְּאֲתָם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן לְשִׁבּוֹר אֵכָל (בראשית מב. ז.)

ולכאורה עדיין לא שמע מהם שנכנסו בעשרה שערים וכו', ואם כן צריך להבין

באיזו אמתלה בא עליהם לדבר עימם קשות. ונראה לפי שהוא שאל אותם רק מאין באתם ואולם הם השיבוהו מארץ כנען לשבור אוכל, והרי הוא לא שאלם לאיזה צורך באו, ולמה הוסיפו שבאו לשבור אוכל, ומה שהוסיפו להשיבו שלא מענין השאלה היא הסיבה והאמתלה לעשותם חשודים כמרגלים. דוגמת המעשה אודות אבן טובה שנעלמה מחצר המלוכה באין יודע מי גנב אותה, והי המלך נמלך בחכם מחכמי העבריים כדת מה לעשות כדי לגלות ידו של מי מאותן מאות משרתים שבארמונו היתה במעל הזה, ועל פי עצת החכם צוה המלך על משרתיו כולם בלי שום יוצא מן הכלל שיתייצבו בחצר המלכות ביום פלוני, בהגיע היום המיועד עמדו נצבים כל המשרתים בחצר המלוכה לפני המלך והשרים, והנה נכנס אדם חבוש מצנפת שחורה כשכל גופו עוטה גלימה ארוכה וקסמים בידו, ותצא הודעה מאת המלך כי אותו איש עושה פלא יגלה מי הוא הגנב, בתרמילו האישי הביא האיש את כלי תשמישו אשר בהם יעשה את שיעשה ויגלה מי הוא הגנב. תחילה פותח הקוסם בדברי פיוסים ומודיע כי לגנב ניתנת הזדמנות של חמישה רגעים להתחרט ולהיות מודה ועוזב ובחסדי המלך יהיה האיש ניצול מעונש חמור, אך משחלף הזמן והגנב הנעלם לא הודה צויה הקוסם שכל המשרתים יתייצבו בג' שורות מסודרות, מצנפות מיוחדות זהות חולקו לכולם, וכעת פותח הקוסם במלאכת הקסמים, ממלמל הוא תיבות שונות ומשונות ועוד כהנה וכהנה כאשר עיני כולם צופות וצופיות בו ובמעשיו במתח

רב, וכעת מכריו הקוסם כי הגיעה העת שהוא יבעיר פיסת בד מסויימת ובמעשהו זה לעין כל יחל הכובע שעל ראשו של הגנב לבעור ובכך יתגלה יימצא וייתפס הגנב. תוך כדי שהקוסם מעמיק ברעיונותיו ועוסק בשלו, מבעיר הוא את פיסת הבד ולפתע המלך שהתבונן מן הצד מצביע לעבר אחד המשרתים הניצב בשורה פלונית, בוא הנה אתה, מכריו המלך בכעס, אתה הוא הגנב. ובאחת נתפס אותו גנב שהודה במעשהו, נאלץ הוא להשיב את האבן היקרה וגם להיות נידון בענישה חמורה. זאת ידע המלך לפי שבשעה שהיה הקוסם עוסק כביכול במה שעסק, בחן המלך את עבדיו לראות מיהו זה אשר יחשוש פן כובעו שעל ראשו בוער, וכשהבחין המלך באותו משרת שבחן את כובעו ידעו הכל שהוא הוא הגנב, והיינו דאמרי אינשי על ראש הגנב בוער הכובע.

הביט ימין הוא בנימין ואננו, וממילא וראה ואין לי מכיר
וַיִּכְר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ
(בראשית מב. ח).

ברש"י ויכר יוסף בא"ד, כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה, ע"כ. הנה בנימין נקרא על שם ימין, כן ברש"י על הפסוק וַאֲבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִין (בראשית לה. יח) לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בגנב כשאדם בא מארם נהרים כמו שנאמר בְּגִבְבֵּי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (במדבר לג. מ) הָלוֹךְ וְנִסְעָה הַגִּבְבָּה (בראשית יב.

ט), בנימין בן ימין לשון צפון וימין אֶתָּה בְּרָאתָם (תהלים פט. יג) לפיכך הוא מלא. ולעניינינו, אמנם אחיו של יוסף לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה, אבל בנימין שלא היה בתוך אחיו הבאים מצרימה לשבור אוכל, אילו הוא היה שם, בודאי היה מכיר ביוסף אחיו. ואת זה אפשר להמליץ בפסוק וְאַתָּה יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי בְּאֶרֶץ זוֹ אֲהַלֵּךְ טָמְנוּ פַח לִי, הֵבִיט יָמִין וְרָאָה וְאֵין לִי מְכִיר (תהלים קמב. ד-ה), נתיב הוא דרך מכוון ומנותב בדיוק, ומכוון ליוסף האומר לריבונו של עולם, אתה כביכול יתברך שמו ידעת נתיבתי כשנמכרתי לישמעאלים באורח זו אהלך כשהאחים טמנו פח לִי, כי אורח הוא דרך שעדיין לא הוברר תכליתו אם לא טעה באורח זו. ואומר יוסף ריבונו של עולם אתה ידעת נתיבתי שהיא מכוונת, אך לדידי היה זה אורח כנ"ל שהרי טמנו פח לִי. הביט ימין היינו שמביט ומחפש הוא לבנימין הנקרא על שם ימין ואיננו, וממילא ראה ואין לי מכיר כי אם בנימין היה שם היה ליוסף מכיר, לא כשאר אחיו שהם לא הכירוהו כשנפל בידם.

ומה שלשון הכרה שייך באחים ראינו כן בברכת משה רבינו לשבט לוי הָאֶמֶר לְאֶבְיוֹ וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו וְאֶת אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת בְּנָיו לֹא יָדַע (דברים לג. ח-ט), הרי מג' לשונות ראייה הכרה וידיעה, באחים שייך הכרה, והענין רחב מאד בשביל לכותבו בכאן.

הביט ימין הוא שואל שיעצ מבנימין וראה ואין לי מכיר גם אפשר שפרק זה בספר תהלים מדבר בְּשׁוֹבֵא שְׂאוֹל לְהִסָּף אֶת רִגְלָיו וְדוֹד

וְאִנְשֵׁיוּ בִּירְכָתִי הַמְעַרָה יִשְׁבִּים (שמואל א' כד. ג) ואז מִשְׁכִּיל לְדוֹד בְּהִיּוֹתוֹ בַּמְעַרָה (תהלים קמב. א) כששאל ביקש להורגו בהיותו במערה תפילה, ועל זה אמר הביט ימין היינו שאל שיצא מבנימין וראה ואין לי מכיר כיון שביקש להורגו.

קושטא קאי שיקרא לא קאי

כְּלָנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחֲנוּ בְּנִים אֲנַחְנוּ (בראשית מב. יא).

ברש"י כנים אמיתיים וכו'. יש הסוברים כי משמעות תיבת 'כן' הוא מן התואר לפי כללי הדקדוק שהרי אינו מן השם ולא מן הפועל, אך אפשר שמשמעות תיבת 'כן' הוא דוקא מן השם, כן משמש בסיס מוצק הניצב על עומדו ועל רגליו כמו הַבְּיֹד וְכֵנוּ וכיוצא בזה, וזהו שפי' רש"י כנים אמיתיים, כי רק דבר אמיתי הוא כן, מה שאין כן השקר שאין לו רגלים ובסיס וכבמסכת שבת (קד ע"א) מאי טעמא שיקרא אחדא כרעיה קאי (כל אות שבו עומדת על רגל אחד) ואמת מלבן לבוניה (אותיותיה מושכבין תחתיה כמין לבניה שיש להן ב' רגלים ומושבם טוב ורחב), קושטא קאי, שיקרא לא קאי.

יוסף אסר את שמעון ולא את לוי

וַיִּסַּב מִעֲלֵיהֶם וַיִּבֶךְ וַיֵּשֶׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֻעוֹן וַיֹּאמֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם (בראשית מב. כד).

ברש"י ויקח מאיתם את שמעון, הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הִנֵּה בְּעַל הַחֲלוּמוֹת הַלְזָה בָּא (בראשית לו. יט), דבר

אחר נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתייעצו שניהם להרוג אותו. ובעיון בב' הטעמים שברש"י הנה לטעם הראשון שאסר דוקא את שמעון לפי שהוא השליכו לבור והוא זה שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא, והלא בהתוודעו אל אחיו אמר להם וְעַתָּה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאֵל יַחַד בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִכֶּרְתֶּם אֹתִי הִנֵּה (בראשית מה. ה) ותמוה לומר שאסר דוקא את שמעון כדי להענישו על שהוא השליכו לבור והוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא. וגם לטעם השני שנתכוין להפריד את שמעון מלוי שמא יתייעצו שניהם להרוג אותו צריך להבין מדוע אסר את שמעון בדוקא ולא את לוי, כי אם להפרידם נתכוין אם כן למה משניהם יגרע שמעון שדוקא הוא יהיה נאסר ולא לוי.

ונראה לאגוד ב' הטעמים ויהיו לאחדים בידינו בסיעתא דשמיא ואז יתיישב יפה. כי אמנם חושש היה יוסף שמא יתייעצו שניהם להורגו וכמו שהביא רש"י על הפסוק וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מִרְגָּלִים אַתֶּם (בראשית מב. יד) אמר להם יוסף ואילו מצאתם את אחיכם ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו, אמרו לו הן, אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו אמרו לו לכך באנו להרוג או ליהרג, אמר להם הוא אשר דיברתי אליכם להרוג בני העיר באתם, מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם חריבו כרך גדול של שכם, ע"כ. כי לכאורה הוא אשר דיברתי אליכם לאמר מרגלים אתם אך מנין להוסיף שאמר להם שיודע

על ידי שמוציא מאיתם את לוי אזי הוא בדרך כבוד כנאמר על פן לא יהיה ללוי חלק ונחלה עם אחיו ה' הוא נחלתו (דברים י. ט.) ענין ההפרדה הוא במה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי שמעון ולוי חלוקים.

כמו בלוחות ואשברם רק לעיניכם אבל הכתב קיים כן בשמעון ויאסור אותו רק לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו

וַיִּסַּב מִעֲלֵיהֶם וַיִּבֶךְ וַיֵּשֶׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת שְׁמֹעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם (בראשית מב. כד).

ברש"י ויאסור אותו לעיניהם, לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו. והיינו דרבי אלכסנדר (פסחים פז ע"ב) שלושה חזרו למטעתן וכו' כתב הלוחות דכתיב וַאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם (דברים ט. יז) תנא לוחות נשברו ואותיות פורחות, כלומר ואשברם את הלוחות רק לעיניכם אבל הכתב קיים, עיין מה שהרחבנו בזה על הגמרא במסכת פסחים שם.

תלמידי חכמים מכתתים רגליהם כסוחרים ללמוד תורה כי טוב סחרה

וַהֲבִיאוּ אֶת אֲחֵיהֶם הַקָּטָן אֵלַי וְאָדָעָה כִּי לֹא מְרֻגְלִים אַתֶּם כִּי בָנִים אַתֶּם אֶת אֲחֵיהֶם אֵתְּן לָכֶם וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ (בראשית מב. לד).

ברש"י ואת הארץ תסחרו תסובבו, וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר פרקמטיא. ממילא כיון שהתורה הקדושה היא סחורה כי טוב סחרה מִסְחָר כָּסָף (משלי ג. יד) ובשביל

על ששמעון ולוי החריבו את העיר שכם, אלא שאכן עיקר חששו היה משמעון ולוי שלא יתייעצו להורגו כבפירוש הב' שברש"י ולכן נתכוין להפריד ביניהם, ועדיין אם נתכוין להפריד ביניהם אם כן מה שמשניהם דוקא את שמעון אסר ולא את לוי, זה לפי הפירוש הראשון שברש"י ששמעון הוא שהשליכו לבור והוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא, כי אם יתייעצו עליו להורגו כבפירוש השני שברש"י הרי זה יהיה בעצת וברעיון של שמעון שיפנה בזה אל לוי אחיו כי הוא זה שהשליכו לבור כבפירוש ראשון שברש"י והוא זה שאמר ללוי הנה בעל החלומות, ולכן אסר את שמעון בדוקא וכעת אתי שפיר שני הטעמים יחדיו.

ויקח מאיתם את שמעון ויאסור אותו להפרידו מלוי, אבל כשמפריד את לוי משמעון מפרידו בדרך כבוד אבל כשיעקב הוכיח שְׁמֹעוֹן וְלֵוִי אֲחֵים (בראשית מט. ה) פ' רש"י על הפסוק אֶחָלָקָם בְּיַעֲקֹב (בראשית מט. ז) אפרידם זה מזה שלא יהא לוי במנין השבטים והרי הם חלוקים. כדי לחלוק בין שמעון ובין לוי הוציא מכלל השבטים לא את שמעון אלא את לוי והרי שמעון ולוי חלוקים. וברמז למש"כ ברש"י אין לך עניים סופרים ומלמדי תינוקות אלא משמעון כדי שיהו נפוצים ושבטו של לוי נתן לו תפוצתו דרך כבוד שעשאו מחזר על הגרנות לתרומות ומעשרות. דהנה ההפרדה בין שניהם יתכן או על ידי שמוציא את שמעון מאיתם או על ידי שמוציא את לוי, וכעת אם ההפרדה תהיה על ידי שמוציא את שמעון מאיתם הרי הוא אוסרו, אבל אם ההפרדה תהיה

סחורה מחזורים הסוחרים וסובבים סחור
סחור, זהו דתני רב יוסף (בבא בתרא ח' ע"א)
והם תפנו לרגלך (דברים לג. ג) אלו תלמידי
חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר
וממדינה למדינה ללמוד תורה.

על ענין הבטחה פי שנים אמר ראובן את שני בני תמית
וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר אֵת שְׁנֵי
בְנֵי תַמִּית אִם לֹא אֶבְיָאֲנִי אֵלֶיךָ וגו',
וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנֵי עִמְכֶם וגו' (בראשית
מב. לו-לח).

ברש"י, לא קיבל דבריו של ראובן, אמר
בכור שוטה הוא זה, הוא אומר להמית
בניו וכי בניו הם ולא בני, ע"כ. ולהבין
ענין בכור לכאן וגם למה ביהודה אף
שגם הוא בנו קיבל ממנו מה שאמר אָנֹכִי
אֶעֱרֹבֶנּוּ מִיָּדִי תִּבְקֹשְׁנֻנוּ אִם לֹא הִבִּיאֲתִיו
אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחִטָּאתִי לָךְ כָּל
הַיָּמִים (בראשית מג. ט) עד שאמר רבי
שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן (סוטה ז'
ע"ב) מאי דכתיב יחי ראובן ואל ימות וגו'
וזאת ליהודה (דברים לג. ו-ז) כל אותן שנים
שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של
יהודה מגולגלין בארון עד שעמד משה
וביקש עליו רחמים, ושם ברש"י עצמותיו
של יהודה מגולגלין בארון מפני שנידה
עצמו בערבונו של בנימין שנאמר
וחטאתי לך כל הימים וכו', ועם כל זאת
קיבל אביו ממנו שנאמר וַיֹּאמֶר אֵלֶיָּהֶם
יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם בֵּן אֶפְוֹא זֹאת עָשׂוּ
קָחוּ מִזְמֶרֶת הָאָרֶץ וגו' (בראשית מג. יא).

ואפשר שיתפרש הכל כאחד. ראובן אמר
לאביו את שני בני תמית היינו ענין
הבכורה שראובן לא יטול פי שנים בכור

וכאן ראובן נתן את הבכורה משכון
לאביו, ויוסף ששני בניו היו לשבטים
קיבל בכבוד לפי שקללת צדיק אפילו
על תנאי מתקיימת כעין שְׁגָגָה שְׁיָצֵא
מִלִּפְנֵי הַשְּׁלִיט (קהלת י. ה) וכיון שאמר
ראובן את שני בני תמית היינו ענין
הבכורה לכן עברה הבכורה ליוסף במה
שֶׁאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה פְּרָאוּבֵן וְשָׁמְעוֹן יָהִיו לִי
(בראשית מת. ה) וכו"ל, אבל יעקב אבינו
מיאן לקבל מראובן זה המשכון, כי אמנם
הוא יעקב עצמו נטל את הבכורה מעשיו
אבל לא לחינם אלא לפי שידע יעקב
אשר עשיו ברשעו אינו הגון לעבודת הבכורה
וגם בדין היה ליעקב משפט הבכורה לפי
שנוצר ראשון כמשל הב' אבנים
בשפופרת שפיה צר וכו' (רש"י על הפסוק
וַאֲחֵרֵי בֶן יֵצֵא אַחֲרָיו, בראשית כה. כו), מה שאין כן
בראובן ידע והבין יעקב אבינו שראובן
צדיק כי לו נאה כי לו יאה משפט
הבכורה וגם נולד ונוצר ראשונה כאומרו
רְאוּבֵן בְּכֹרִי אֶתָּה בָּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי
(בראשית מט. ג) הוא ראשית אנו לו מִשְׁפָּט
הַבְּכֹרָה (דברים כא. ז) ולכן סירב יעקב
למשכנו של ראובן. ואתי שפיר מש"כ רש"י
בכור שוטה וגם מה שפי' שהוא אומר להמית
בניו וכי בניו הם ולא בני, כי בני הם ועל פי
דין מגיעו פי שנים לראובן הבכור.

חמפסיד חלקו בארץ ישראל נקרא שמת
ובתשובת חתם סופר (אר"ח סף סימן רח)
אודות השאלה וכי יש לאדם רשות
להפקיר נפשו ונפש בניו ואיך אמר ראובן
את שני בני תמית, ביאר שמיתה זו
כוונתו שלא יטלו בנחלת ארץ ישראל
מדין בכור נוטל פי שנים, על פי

ברש"י על הפסוק וְאָבִיו קָרָא לוֹ בְּנִימִין (בראשית לה. יח) לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב וכו', ע"כ. ובקריאת שם בנו על שם שהוא היחיד מכל בניו שנולד בארץ כנען נראה בבירור שיעקב אבינו החשיב ביותר ללידת בנו זה בארץ ישראל, ואתי שפיר שהגם שאת כל בניו שלח לחוץ לארץ, אבל את בנימין מיאן לשלוח.

כשאמר יהודה ונחיה ולא נמות גם אנחנו נצנצה בו רוח הקודש, וכיון שיוסף זרעו של יעקב בחיים, אף יעקב אבינו בחיים ולא מת וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו שְׁלַחָה הַנֶּעֱר אֵתִי וְנִקְוָמָה וְנִלְכְּהָ וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אַתָּה גַּם טַפְנוּ (בראשית מג. ח).

ברש"י ונחיה נצנצה בו רוח הקודש, על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם (בראשית מז. כז). גם אפשר לפי שרם יצחק אמר לרב נחמן (תענית ה' ע"ב) הכי אמר רבי יוחנן יעקב אבינו לא מת, אמר ליה וכי בכדי ספרו ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא, אמר ליה מקרא אני דורש שנאמר וְאַתָּה אֶל תִּירָא עֲבָדִי יַעֲקֹב נֹאֵם ה' וְאַל תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי מוֹשִׁיעַךָ מִכָּרוֹךְ וְאֵת זֶרַעְךָ מֵאֶרֶץ שָׁבִים (ירמיה ל. י) מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, ממילא זהו שברש"י כאן נצנצה בו רוח הקודש שאמר ונחיה ולא נמות גם אנחנו זרעך דהיינו שיתקיים מה זרעו בחיים, ואז ונחיה גם אתה דהיינו אף הוא בחיים.

גם כשאמר כִּי לֹאִילָהּ הִתְמַקְּמָהּנוּ כִּי עָתָה שָׁבִנוּ זֶה פְּעָמִים (בראשית מג. י) היה נצנצו

שבמסכת בבא בתרא (קח ע"ב) מרגלים יהושע וכלב נטלו חלקם, מנהגי מילי אמר עולא דאמר קרא וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה חָיו מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם (במדבר יד. לח), מאי חיו אילימא חיו ממש והא כתיב קרא אחרינא וְלֹא נֹתַר מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון (במדבר כו. סה), אלא מאי חיו שחיו בחלקם, וכתב החתם סופר דלפי זה מי שמפסיד חלקו בארץ ישראל נקרא מיתה וראובן דימה בנפשו שהוא הבכור ואמר את שני בני תמית היינו שלא יטלו חלק בארץ ישראל ולזה השיב יעקב שבכור שוטה הוא זה, בניו הם ולא בני, היינו לא בלשון תימה אלא בניחותא כי יעקב כבר החליט בדעתו ליטול את הבכורה ממנו ובלאו הכי אין שני בניו כבני יעקב כמו שהיו אפרים ומנשה כראובן ושמעון, ויעקב כבר פסק והחליט שלא יהיו אלו בניו אלא בני אביהם ואין ראובן בכור לנחלת ארץ ישראל ולכן קראו בכור שוטה כמו הדס שוטה (סוכה יב ע"א) שאיננו בכור גמור ולא יהיה לו פי שנים בנחלת ארץ ישראל, ואם כן בניו הם ולא בני בניחותא ואין כאן משכון וערבות, עכתו"ד החתם סופר. וחידוש עצום חידש לנו החתם סופר כאן, שאף בשעה שאמר יעקב טורף טורף יוסף כי יוסף איננו וממילא חזרה בכורה לראובן הבכור, עם כל זאת באותו זמן כבר פסק יעקב שאין ראובן בכור לנחלת ארץ ישראל.

בנימין לבדו נולד בארץ כנען והוא לא ירד עמכם וַיֹּאמֶר לֹא יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם וגו' (בראשית מב. לח).

צרת לבן קדמה לצרת עשיו האמיתית
וְאֵל שְׂרֵי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים וְגו' (בראשית מג. יד).

ברש"י מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי
 די שלא שקטתי מנעורי, צרת לבן צרת
 עשיו צרת רחל צרת דינה וכו'. רש"י הקדים
 צרת לבן לצרת עשיו אף שפרשת וַיֹּאמֶר
 עֲשׂוּ בְלָבוֹ יִקְרְבוּ יָמֵי אַבְלָאֲבִי וְאַהֲרָגָה אֶת
 יַעֲקֹב אָחִי (בראשית כו. מא) היתה קודם צרת
 לבן, אפשר לפי שצרת רדיפת עשיו אחרי
 יעקב לא זוהי הצרה שנתכוין יעקב כשאמר
 מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די,
 כי מצרה זו ידע יעקב אבינו למלט את
 עצמו מעשיו הרשע וברח לבית המדרש
 של שם ועבר בידעו שבית המדרש הוא
 מקום הצלה ודאית ובפרט הצלה גם
 לרוחניות, ואילו צרת עשיו האמיתית
 אליה נתכוין יעקב היתה רק אחר צרת
 לבן בעת בא עשיו עם ארבע מאות איש
 עימו בַּשְּׂוִישָׁא אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַנָּשִׁים
 וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה לָךְ (בראשית
 לג. ה) שאז יעקב אבינו הוא כבר בעל
 משפחה אחרי שכבר נולדו לו שבטי יה,
 כאן וכעת כבר דואג יעקב אבינו לשלום
 ילדיו עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו
 שאז תסתיים צרת עשיו וְעָלוּ מוֹשָׁעִים
 בְּהָר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הָרָע עֲשׂוֹ (עובדיה א. כא),
 וזהו שכנפגש עם עשיו כשהיו הילדים
 שבטי יה התפלל יעקב אבינו הַצִּילֵנִי נָא
 מִיַּד אָחִי מִיָּד עֲשׂוֹ (בראשית לב. יב) כי אז
 היתה צרת עשיו האמיתית פי יָרָא אֲנֹכִי
 אֶתֹּו פֶּן יָבֹוא וְהִכְנִי אִם עַל בָּנִים.

ובבעל הטורים על הפסוק וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
 לִישְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלֵּילָה (בראשית מז. ב) ז'

רוח הקודש. לפי שהבאנו בדברי רש"י
 על הפסוק וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה (בראשית
 לו. יז) הסיעו עצמן מן האחוה לבקש לך
 נכלי דתות שימיתוך בהם, ושם בדעת
 זקנים מבעלי התוספות נסעו מזה שאמרו
 שאינם חפצים להיות שנים עשר שבטים
 מכאן ואילך, זה בגימטריא י"ב. כן כאן,
 שבנו זה פעמים, שבנו זה היינו כל הי"ב
 שבטים, ותיבת פעמיים מורה ברמזו על
 יוסף הכלול עימם באותה שיבה, לפי
 שבתנחומא על הפסוק וַיֹּאמֶר הָכִי קְרָא
 שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְעָמִים אֶת בְּכֹרְתִי
 לָקַח וְהִנֵּה עָתָה לָקַח בְּרָכְתִּי (בראשית כו. לו)
 למה חרד יצחק, אמר שמא עוון יש בי
 שברכתי קטן לפני גדול ושיניתי סדר
 היחס, התחיל עשיו מצעק ויעקבני זה
 פעמיים, אמר לו אביו מה עשה לך אמר
 לו את בכורתי לקח, אמר בכך הייתי
 מיצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין,
 עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה,
 ואמרנו בדרך דרוש ויאמר הכי קרא שמו
 יעקב כלומר לא בכדי קרא שמו יעקב כי
 קרא שמו יעקב לפי שויעקבני בזה שנטל
 את בכורתי, ולכן זה פעמיים דהיינו לכן
 מגיעו פעמיים בחלק הברכה והירושה
 כדין בכור נוטל פי שנים, ומפרש ואזיל,
 העיקוב יחיד שעיקבני היה שאת בכורתי
 לקח מכבר, ולכן עתה לקח ברכתי
 שהיתה מגיעני אם לא היה נוטל את
 הבכורה. ממילא שבנו זה היינו כל הי"ב
 שבטים, ופעמיים היינו יוסף שנטל פי
 שנים כדין בכור וְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה בְּרָאוּבֵן
 וְשִׁמְעוֹן וְיִזְיָו לִי (בראשית מז. ה). עוד עיין מה
 שכתבנו על הפסוק שם הכי קרא שמו
 יעקב ויעקבני זה פעמים (בראשית כו. לו).

ואת הכסף המושב בפי אמתחותיכם תשיבו,
ובסיפור הדברים לא נזכר אודות הכסף המושב
וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת
וּמִשְׁנֵה כֶּסֶף לָקְחוּ בִידֵם וְאֶת בְּנֵיהֶן
וַיָּקֶמוּ וַיֵּרְדּוּ מִצֻּרֵם וַיַּעֲמֵדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף
(בראשית מג. טו.).

ולעיל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם
בֶּן אֶפּוֹא זֹאת עָשׂוּ וגו' וְכֶסֶף מִשְׁנֵה קָחוּ
בִידֵכֶם וְאֶת הַכֶּסֶף הַמוֹשֵׁב בְּפִי
אֲמַתְחוֹתֵיכֶם תְּשִׁיבוּ בִידֵכֶם אוֹלֵי מִשְׁנֵה
הוא (בראשית מג. יא-יב), יעקב אביהם הורה
להם ליקח כסף משנה וכברש"י לשבור
אוכל שמא הוקר השער, ופרט לכסף
המשנה גם את הכסף המושב בפי
אמתחותיכם תשיבו בידכם, ואילו
בסיפור הדברים לא נזכר שנטלו עימם
את הכסף המושב, רק ויקחו האנשים את
המנחה הזאת ומשנה כסף לקחו בידם.

ובפשטות נראה לפי שבפסוק מדבר רק
אודות מה שלקחו, ובכסף המושב אין
שייך לשון קיחה אלא לשון השבה, מה
שאין כן בהוראת אביהם הזכיר קיחת
הכסף משנה וכסף משנה קחו בידכם, וגם
השבת הכסף הזכיר, ואת הכסף המושב
בפי אמתחותיכם תשיבו בידכם.

קשין מזונותיו של אדם

וַיֵּצֵא אֶת אִשְׁרָעֵל בֵּיתוֹ לֵאמֹר מֵלֵא אֶת
אֲמַתְחַת הָאֲנָשִׁים אֲכַל כֹּאֲשֶׁר יִכְלֹן
שָׂאת וגו', וַיִּשְׁגֹּם וַיִּדְבֹּר אֲלֵהֶם אֶת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (בראשית מד. א-א).

במסכת פסחים (קח ע"א) אמר רבי יוחנן
קשין מזונותיו של אדם כפליים כולדה

תגין בשי"ן שבת יבת לישראל על שם פי
שָׁבַע יְפֹל צָדִיק וְקָם (משלי כד. טו) שבאו
עליו ז' צרות וניצל מהן, עשיו ולבן
ומלאך ודינה ויוסף ושמעון ובנימין. ולפי
דברינו הנ"ל אתי שפיר ביותר, כיון
שכאן מזכיר בעל הטורים ז' צרות שיעקב
נפל וכבר ניצול מהן וכמו שנאמר שבע
יפול צדיק וקם, ממילא מה שמוכיר צרת
עשיו על כורחך כוונתו לצרת עשיו זו
שניצול ממנה כבר, וצרה זו אכן היתה
קודמת לצרת לבן, לכן כשכתב שבאו
עליו ז' צרות וניצל מהן עשיו ולבן וכו'
הקדים צרת עשיו לצרת לבן.

ותניא (סוטה לב ע"ב) רבי שמעון בן יוחי
אומר, אדם אומר שבחו בקול נמוך
וגנותו בקול רם, שבחו בקול נמוך מן
וידוי המעשר (לא עֲבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי,
דברים כו. יג, היינו שבח עצמו בקול נמוך מדלא כתיב
בִּיה עֲנִיָּה, גנותו בקול רם ממקרא ביבורים
(כגון וְעֲנִיתִי וְאֶמְרָתִי לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אוֹבֵד אָבִי,
דברים כו. ה, היינו גנותו שמתודין שאביהן לבן הארמי
היה רשע, בקול רם דכתיב בִּיה וְעֲנִיתִי וְאֶמְרָתִי), וגנותו
בקול רם (בתמיה), והאמר רבי יוחנן משום
רבי שמעון בן יוחי מפני מה תיקנו תפילה
בלחש כדי שלא לבייש את עוברי עבירה
וכו', לא תימא גנותו אלא אימא צערו,
כדתניא וְטִמָּא וְטִמָּא יִקְרָא (ויקרא יג. מה)
צריך להודיע צערו לרבים ורבים
מבקשים עליו רחמים וכל מי שאירע בו
דבר צריך להודיע לרבים ורבים מבקשים
עליו רחמים, ע"כ. והרי ארמי אוֹבֵד אָבִי
כבר עברה הצרה כנ"ל ועל מה יבקש
רחמים, וכתב במנחת סוטה שם שמודיע
צערו שעבר כדי שיתפללו שלא יבואו
עליו עוד צרות כאלה.

ואמר רבי יוחנן קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה ואמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף, ובזהר הקדוש (שמות קעא ע"א) קשין מזונותיו של אדם לפני הקדוש ברוך הוא ועל דא דוד מלפא תלי מזונותיו לעילא בגין

דלעילא לא פסיק לעלמין, אבל הכא פסיק דהא לא תליין ביה מזונות. מלא את אמתחות האנשים אוכל כאשר יוכלון שאת וגו' וישגם וידבר אליהם את הדברים האלה, וישגם וידבר אליהם את הדברים האלה בגימטריא קשין מזונותיו של אדם.

מעוז צור ישועתי לך נאה לשובו. תכון בית תפילתי ושם תודה נובו.
לעת תכון מטבחו מצר הבנו. או אגמור בשיר מזמור וזכר
המנונו:

רעות שבעה נפשי בגון כוזי כלה. וזי מררו בקושי בשעבוד
מלכות עגלה. ובירדו הגדולה הוציא את הסגלה. וזיל פרעה וכל
זרעו ירדו כאבן במצולה:

דביר קדשו הביאני וגם שם לא שקטתי. ובא נוגש והגלני. כי
זרים עבדתי. וזין רעל מסכתי כמעט שעברתי. קץ בבכל. זרבבכל.
לקץ שבעים נושעתי:

כרות קובות ברוש בקש אגני בן המדתא. ונהיתתה לו לפוז
ולמוקש למוקש ונאותו נשבתת. ראש ימיני נשאת. ואויב שיבו
מוזית. רב בניו וקניניו על העץ תלית:

יונים נקבצו עלי אזי בימי זושבנים. ופרצו זזומות מגדלי וטמאו כל
השבנים. ומותר הקנקנים נעשה נס לשושנים. בני בינה ימי שמונה
קבעו שיר ורננים:

זושוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה. נקם נקמת דם עבדיך
מאמה הרשעה. כי ארכה לנו השעה. ואין קץ לימי הרעה. דוזה
אדמון בצל צלמון הקם לנו רועה שבעה: